

GEDEELDE RUIMTE

HET WADDENGEBIED IN DERTIG ONTMOETINGEN

Jos Bazelmans

De interviews 23 en 32 ontbreken nog (12042009)

NB Work in progress, ongeredigeerd, niet citeren

Van Reiderland tot Texel: een reis door het Waddengebied

Jos Bazelmans, lid KNAW Waddenacademie

De Waddenacademie van de KNAW houdt zich bezig met de vraag over welke kennis we moeten beschikken om vorm te geven aan een duurzame toekomst van het Waddengebied. En door wie en op welke wijze zou die kennis kunnen worden vergaard? Als vanzelfsprekend richt de Waddenacademie zich op het bij elkaar brengen van de inzichten van wetenschappers en professionele kenniswerkers enerzijds en de inhoudelijke vragen van politici, beleidsmakers en vertegenwoordigers van non-gouvernementele organisaties anderzijds. Maar welke kennisvragen zouden bewoners en bezoekers van het gebied beantwoord willen zien? Welke voorstellingen hebben zij over een betekenis- en waardevolle toekomst van het gebied en over welke kennis denken zij te moeten beschikken om vorm hieraan te geven? Deze vragen komen aan bod tijdens mijn reis door de Wadden, die begint op 16 maart in de gemeente Reiderland en eindigt op 5 april op het eiland Texel. Ik ga op bezoek bij boeren, dominees, ondernemers, studenten, toeristen, waterschappers, natuurbeschermers en vele andere gevestigden en buitenstaanders. Tussendoor spreek ik met vertegenwoordigers van wetenschap, beleid, politiek en praktijk waarvan ik weet dat ze tot in detail op de hoogte zijn van wat er in het Waddengebied speelt en wat de bewoners en bezoekers van het gebied bezig houdt. Van mijn reis doe ik de komende weken verslag in een blog op www.waddenacademie.knaw.nl. De resultaten zullen worden verwerkt in de eerste onderzoeksagenda die de Waddenacademie zal presenteren op de eerstvolgende Waddentoogdag, 30 mei, in Delfzijl.

Inleiding

1. Interview met Hilde Boelema,

mede auteur van fietsroute TRAP Ezinge, organisator Dag van de Regio Oldambt en redacteur RTV Drenthe

Verschil

2. Interview met ds. D.M. Heikoop

dominee Hervormde Gemeente, Bedum

Jeruzalem van het Noorden

3. Interview met Edo Wobbes,

bestuurslid Stichting Oude Groninger Kerken en bestuurslid Openluchtmuseum Het Hoogeland, Warffum

In het bakje gehangen

4. Interview met Hans Elerie

historisch geograaf en directeur van de Vereniging Brede Overleggroep Kleine Dorpen

Stadlander

5. Interview met Jaap Vegter

lid werkgroep Geïntegreerde Visserij

Stoer

6. Interview met Johannes Lindenbergh

lid dagelijks bestuur van het Waterschap Noorderzijlvest en agrariër in Wehe-Den Hoorn

Keukentafelgesprek

7. Interview met Jacobien Louwes

agrariër op de boerderij Nieuw-Midhuzien in de Westpolder (gemeente De Marne) en bestuurslid Wierde en Dijk, de vereniging voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer Noord-Groningen

Biologisch gaan

8. Interview met Joan Stam

burgemeester van de gemeente De Marne, voorzitter van de Vereniging van Waddenzeegemeenten en lid van het Regionaal College Waddenzee

Op zondag groeten we niet

9. Interview met Wyb Jan Groendijk 1

lid van de gemeenteraad van Schiermonnikoog en beheerder van de drenkelingenbegraafplaats Vredenhof

Meer dan een steen

10. Interview met Wyb Jan Groendijk 2

lid van de gemeenteraad van Schiermonnikoog en beheerder van de drenkelingenbegraafplaats Vredenhof

Wat is een eilander?

11. Interview met Goffe Jensma

hoogleraar Friese taal- en letterkunde, Rijksuniversiteit Groningen

Meubelmaker of antiquair?

12. Interview met Rudy Westra

werkzaam op Lauwersoog bij de visserijcoöperatie. Tevens bestuurslid van de historische reddingboot Gebroeders Luden en bestuurslid van de stichting promotie Lauwersoog.

Nooit nee

13. Interview met Jan Engels en Jan Pattje

vrijwillig molenaars op molen en mosterdmakerij De Verwachting, Hollum (Ameland), respectievelijk vrachtrijder en gepensioneerd slager

Herbouw

14. Interview met Hein Pols

recreatieondernemer in Oostmahorn en Kollum en voorzitter Toeristisch Ondernemers Overleg Lauwersland

Pionier

15. Interview met Silvester Adema

Adema architecten, Dokkum

Geldgestuurd

16. Interview met Wim Woudstra

directeur Exploitatiemaatschappij Havencomplex Lauwersoog BV (EHL)

Westgat

17. Interview met Bindert Verbeek

eigenaar COOP Verbeek, Holwerd, en bestuurslid Ondernemersvereniging Holwerd en omstreken

Vijf voor twaalf

18. Interview met Hans Renes

historisch geograaf, Universiteit Utrecht en Vrije Universiteit

Verhaal

19. Interview met Menno Beers

student Maritiem officier aan het Maritiem Instituut Willem Barentz (Noordelijke Hogeschool Leeuwarden), Terschelling

Meisjes

20. Interview met Hille van Dieren

eigenaar van het Wrakkenmuseum in Formerum, Terschelling, en lid duikteam Ecuador

Dildo

21. Interview met Elles Bulder

cultuur-historisch, -toeristisch en –educatief onderzoeksbureau Elles Bulder en zakelijk leider van de theatervoorstelling *OCCIS. De droom van een koning over water en graan*

Graanmachine

22. Interview met Martijn de Jong

bestuurslid Stichting Wad

Front

23. ##

24. Interview met André Seinen

directeur Meromar Seafoods BV, Harlingen

Niet bijten

25. Interview met Peter Karstkarel

architectuurhistoricus en publicist

Prikkelen

26. Interview met Herman Proper

conservator in vrijwillige dienst van het Kazemattenmuseum, Kornwerderzand

Vrijwillig

27. Interview met Kees van der Bos en Jan Idsardi

agrarische ondernemers in Holwerd/Ternaard en lid van de Vereniging Ecolana

License to produce

28. Interview met Esmeralda Loos-Dekker

medewerker Zeeverse Vismarkt Wieringen, Den Oever

Crimineel

29. Interview met Barend Schouten

bestuurslid Stichting Landschapszorg Wieringen

Té groot

30. Interview met Mark van Rijsselberghe

ontwikkelaar zilte teelten, Den Hoorn, Texel

Zeekooltrekpot

31. Interview met Adriaan Dijkse

bestuurslid Landschapszorg Texel en ornitholoog

Bonte belevenis

32. Just van den Broek (nog invoegen)

directeur Ecomare

Al Quida

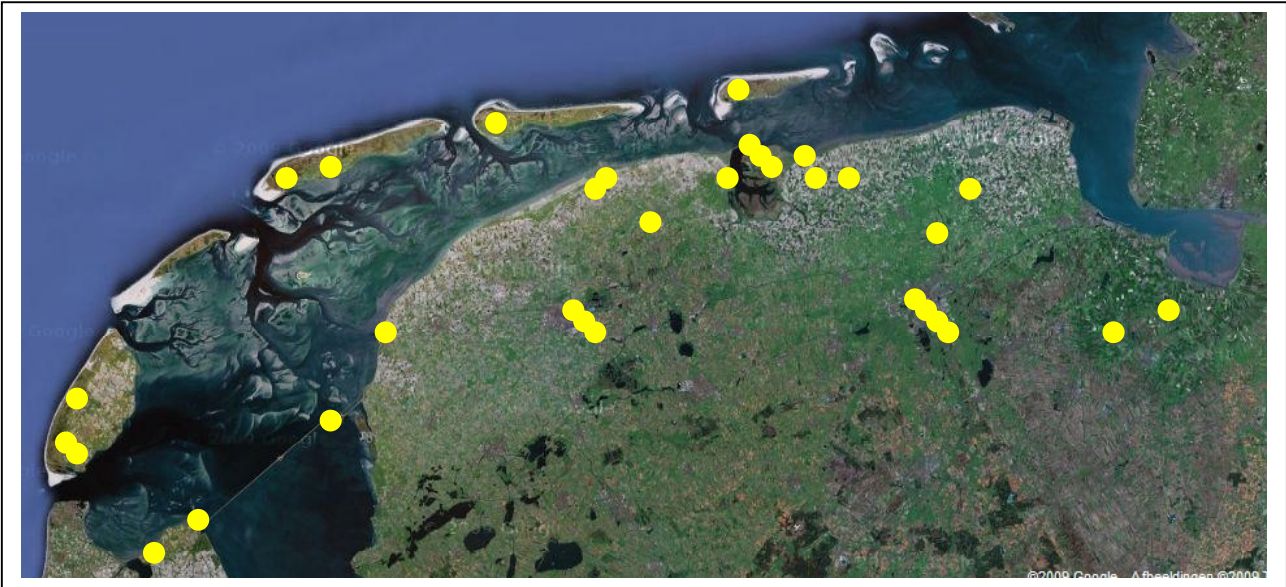
33. Angélique van Vroonhoven

toerist

Webcam

Slot

De interviews: waar?

1. Interview met Hilde Boelema

mede auteur van fietsroute TRAP Ezinge, organisator Dag van de Regio Oldambt en redacteur RTV Drenthe

Verschil

Over wat en wie hebben we het eigenlijk als we spreken over het Waddengebied? Wat bindt of scheidt de bewoners van bijvoorbeeld de eilanden, 't Bildt, het Hooge Land of het Oldambt? Het is een vraag die steeds terug komt als ik op maandagochtend in de stationsrestauratie van Groningen spreek met Hilde Boelema. Hilde is trots op het feit dat op 26 maart in Museum Wierdenland een nieuwe fietsroute door het Nationaal landschap Middag-Humsterland wordt gepresenteerd. Zij was verantwoordelijk voor de eindredactie van het handzame boekwerkje. De fietsroute heeft de beroemde dorpswierde Ezinge als begin- en eindpunt. Uit archeologisch onderzoek in de jaren dertig van de vorige eeuw weten we dat hier de sporen te vinden zijn van de oudste bewoning in het Noord-Nederlandse kustgebied. Meer dan 2500 jaar geleden won de natuurlijke aanwas van zand en klei het van de steeds trager verlopende stijging van de zeespiegel en konden migranten van het Drents plateau zich vestigen op de nieuwe kwelders. Honderd of meer opeenvolgende generaties vormden vanaf het eerste begin in de vroege IJzertijd tot op de dag van vandaag een vrijwel ongebroken keten van bewoners. In al die eeuwen is er echter in het gebied een verscheidenheid aan gemeenschappen ontstaan. Hoewel Hilde zelf uit het Noord-Drentse Bunne komt spreekt ze uit ervaring. Ze kent Groningen, zo zegt ze, zelfs beter als Drenthe. Sinds een aantal jaren is ze bijvoorbeeld betrokken bij de organisatie van de jaarlijkse *Dag van de Regio* in Oost-Groningen (sinds 2004). “Die dag is niet alleen om de streek over het voetlicht te krijgen bij toeristen maar ook om aan de bewoners van de streek zelf te laten zien wat de regio te bieden heeft en wat er te beleven is. De mensen reageren heel verschillend op zo'n initiatief. In Midwolda was het echt een feestje, maar in andere dorpen was het heel stil, zoals in Pekela en Winschoten. Daar waren de mensen heel lastig te bereiken, wat we ook deden. De afgelegen ligging binnen Nederland en de slechte economische positie van het gebied zal daar zeker debet aan zijn. En op sommige plekken is de lange geschiedenis van afhankelijkheid en van de grote verschillen in rijkdom tussen grote boeren en arbeiders nog steeds zichtbaar in een afwachtende houding. Sommige mensen zijn echter voortrekkers, maar dat zijn vaak geen autochtone bewoners. Een goed voorbeeld vormen de ondernemers die zich in het Oldambt hebben verenigd in het Blauwe Lint. Collega's van me die verantwoordelijk waren voor de *Dag van de Regio* in het Hoogeland kregen wel in één keer voor elkaar waar wij jaren voor moesten knokken! Ik heb zelf gemerkt hoe makkelijk iets kan gaan in een ander gebied nu ik heb gewerkt aan het boekje over Ezinge. Daar heb je veel vrijwilligers met een hele positieve en open instelling”.

Interview, 16 maart: Hilde Boelema, editor RTV Drenthe en redacteur *Ezinge. Fietstocht door Nationaal Landschap Middag-Humsterland* (Cultuurhistorische routes in Nederland 66).

Verwijzingen: www.dagvanderegio.nl; www.wierdenland.nl; en www.blauwelint.nl.

2. Interview met ds. D.M. Heikoop

dominee Hervormde Gemeente, Bedum

Jeruzalem van het Noorden

“De vreeze des Heeren is het beginsel der wetenschap”, zo lees ik als ik op maandagmiddag uit de bus stap in het Groninger dorp Bedum (11.000 inwoners). In hardsteen gebeiteld namen generaties van schoolgaande kinderen kennis van deze wijze woorden bij het binnengaan van de *School met den Bijbel*. Ik spreek in Bedum met dominee Heikoop van de lokale Hervormde Gemeente en van de Hervormde Gemeente van het meer noordelijk gelegen Onderdendam. Wat is de betekenis van deze woorden in het huidige tijdsgewricht? In een gemeenschap die een eeuw geleden nog werd gezien als het Jeruzalem van het Noorden maar waar de ontkerkelijkheid, zoals in de rest van Nederland, stevig heeft doorgezet. Heikoop, geboren in Zeeland, is pas sinds drie jaar predikant in het Noorden, daarvoor was hij vooral werkzaam in de Randstad, het laatst in IJpendam. Tot zijn komst was hij nog nooit in Groningen of Friesland geweest. De overgang naar Bedum was naar eigen zeggen niet minder dan een cultuurshock. Maar het bevalt hem goed. De mensen zijn weliswaar meer afwachtend in vergelijking met het Westen, maar zeker niet stug. Ze zijn open, minder gejaagd en gemoedelijker.

In totaal rekent hij zo'n zeshonderd leden tot zijn gemeente. Onder de leden van de geloofsgemeenschap bevinden zich veel agrariërs. Ook hen spreekt het aan dat Heikoop tijdens de preek als in individuele gesprekken het menselijk rentmeesterschap over natuur en land vaak tot thema maakt. “Het gaat immers om de Schepping Gods, de Vader van Jezus Christus. Alles is van God en wij hebben het in bruikleen. Dat betekent dat we er op een verantwoordelijke en zorgvuldige wijze mee om moeten gaan en dat we met elkaar moeten delen. Omdat boeren zo dicht bij de natuur staan weten zij dat vaak beter dan anderen. Onlangs beschreef een jonge boer me hoe hij 's ochtends vroeg op het land de zon op zag komen en hoe hij daar de hand Gods in zag. Boeren zien hun werk ook als een wijze om God te dienen”. Heikoop heeft uiteraard ook een belangrijke pastorale taak binnen zijn gemeente. Hij heeft weet van het feit dat veel boeren het op het moment moeilijk hebben. “Natuurlijk speelt de crisis een rol maar ze hebben nu vooral te maken met de last van grote investeringen uit de tijd dat de melkprijs hoog was. En ze hebben te maken met voortdurende schaalvergroting. Onder Ellerhuizen, ten zuiden van Bedum, bestonden vroeger vijftien boederijen, nu zijn dat er nog maar drie, en binnenkort nog maar twee. Het is pompen of verzuipen en eigenlijk houden alleen die boeren het vol die veel verschillende capaciteiten bezitten. Ze moeten fysiek sterk zijn, weten te organiseren, financieel inzicht hebben én de regelgeving kennen. Ik mis veel van die kennis en expertise en zie me zelf dan ook niet als een inhoudelijke gesprekspartner. Ze kunnen bij mij wel hun hart uitstorten, we kunnen samen bidden en ik kan ze bemoedigen.

Een lastige kwestie waar Gods woord en de bedrijfsvoering botsen is de zondagsrust. De meeste coöperaties houden daar geen rekening mee en veel van de gemeenteleden zijn daarom gedwongen uit te wijken naar coöperaties van buiten het gebied. Ik ken zelfs een boer die gebruik maakt van een bedrijf uit Staphorst. De meeste boeren zullen me wel geen raad vragen omdat ze weten dat ik aan de zondagsrust hecht. Maar als ze me erom zouden vragen, zou ik het moeilijk vinden om me uit te spreken. Ik wil het namelijk niet als last opleggen. Je kunt je bedrijf immers niet op het spel zetten als de nood aan de man is. Nederland en de indeling van de week is niet meer zoals vroeger door het geloof gestempeld. Hoewel ik me wel gedragen voel door een geloofstraditie van meer dan duizend jaar als ik in de Romaanse Walfriduskerk van Bedum preek”.

Interview, 16 maart: ds. D.M. Heikoop, Bedum, predikant Hervormde Gemeente Bedum en Hervormde Gemeente Onderdendam.

Verwijzing: www.hervormdbedum.nl.

3. Interview met Edo Wobbes,

bestuurslid Stichting Oude Groninger Kerken en bestuurslid Openluchtmuseum Het Hoogeland, Warffum

In het bakje gehangen

Twee euro, dat is wat ik op de vroege dinsdagmorgen betaal aan de chauffeur van de regio-taxi die me brengt van station Stedum naar het kleine wierdedorp Huizinge (ca 100 inwoners). Van tevoren was ik gewaarschuwd dat ik me van het openbaar vervoer op het platteland van Groningen en Friesland niet te veel voor moest stellen. Zonder rijbewijs: hoe zouden mijn reizen door het gebied uitpakken? Maar één belletje de dag van tevoren biedt me de mogelijkheid om prinsheerlijk in een Mercedes vervoerd te worden. De chauffeur vertelt me dat er op dat moment vanuit Farmsum, bij Delfzijl, wel tachtig taxi's op het Groninger platteland rondrijden. Voor drie jaar heeft de provincie een contract met zijn bedrijf afgesloten: geen onbelangrijke vorm van werkgelegenheid voor Oost-Groningen. Het is echter, zo spreekt de taxichauffeur zijn zorg uit, de vraag of voor de provincie de kosten en de (maatschappelijke) baten ook in de toekomst tegen elkaar opwegen.

Mijn wantrouwen in het noordelijke openbaar vervoer betekent dat ik een uur te vroeg op mijn plaats van bestemming ben. Het biedt me de mogelijkheid om op mijn gemak het hele dorp te bekijken. Ik vraag me af of de monumentale dorpskerk ook tot het bezit behoort van de Stichting Oude Groninger Kerken. Ik zie namelijk dat de sleutel van de kerk te verkrijgen is op Torenstraat 10, het adres van mijn gesprekspartner van vanochtend, Edo Wobbes. "Nee", zo meldt Edo, "ik ben weliswaar beheerder van deze kerk maar ze is nog steeds in eigendom van de Hervormde Gemeente. De stichting (Oude Groninger Kerken, JB) gaat ook helemaal niet actief op zoek naar nieuw bezit. Nooit mag het idee ontstaan dat het gaat om lieden uit de stad die de kerk komen overnemen". In veertig jaar tijd is de stichting echter uitgegroeid tot een organisatie die niet alleen 62 kerken in haar bezit heeft, maar ook vele monumentale orgels en kerkhoven. De stichting ontplooit zich ook als een deskundige dienstverlener voor een reeks van organisaties die in het bezit zijn van kerken of andere monumenten.

"De stichting is niet bedoeld om te bouwen aan lokale gemeenschappen, maar dat effect bereiken we vaak wel. Natuurlijk maken we het mogelijk om een kerk blijvend te behouden voor de eredienst, maar we eisen altijd dat een kerk die in ons bezit komt ook toegankelijk wordt voor culturele activiteiten. Voor elke kerk zoeken we naar mensen uit het dorp die plaats willen nemen in een commissie die voor het gebruik zorg draagt. Soms staat een kerk alleen maar mooi te zijn, vaker worden ze intensief gebruikt voor tentoonstellingen, muziek- en theatervoorstellingen en huwelijken en andere familiefeesten".

De stichting heeft een antwoord geboden op het probleem van het verval van vele plattelandskerken. Haar opdracht is echter nog niet vervuld. Door de fusie in de protestants-christelijke kerk en door de voortschrijdende ontkerkelijking komen steeds meer kerken vrij. In Nederland als geheel in de komende tien jaar wel 1200. In veel gevallen gaat het om betrekkelijk jonge kerken die geen monumentwettelijke bescherming genieten, een categorie die in principe niet tot het bezit van de stichting kan behoren. "Je probeert daar waar het verkeerd dreigt te gaan, de situatie natuurlijk wel ten goede te keren. Wat dat betreft ben ik blij dat ik vaak door de Hervormde kerk in Groningen en Drenthe gevraagd wordt om mee te denken over de toekomst van noodlijdende kerken. Er zijn wel voorbeelden van kerken die in de verkoop zijn gegaan, maar in veel gevallen hebben we kunnen voorkomen dat ze in 't bakje (van de makelaar, JB) zijn gehangen".

4. Interview met Hans Elerie

historisch geograaf en directeur van de Vereniging Brede Overleggroep Kleine Dorpen

Stadlander

Stadlander, de hits op Google maken duidelijk dat het een wat ongebruikelijke familienaam is. Maar het is ook, zo blijkt op Wikipedia, een neologisme dat we te danken hebben aan het creatieve brein van Hans Elerie. Ik tref hem op dinsdagmiddag in het beroemde Groninger café De Drie Gezusters aan een zonovergoten Grote Markt. Hoewel Hans een groot deel van zijn werkzame leven actief is geweest in Drenthe, beschouw ik hem toch als een belangrijke gesprekspartner als het gaat om de ontwikkeling en toekomst van het Waddengebied. Hij is niet alleen een groot liefhebber en kenner van het gebied - hij heeft jaren in Westereinden gewoond, maar hij heeft op basis van zijn ervaringen in Drenthe ook een grote kennis van de ontwikkeling van dorp en platteland in het Noorden.

We vinden elkaar snel in ons gesprek, ook omdat ik zelf in 1986 maandenlang etnografisch veldwerk deed in het Drentse dorp Grolloo. Welke ontwikkelingen hadden zich in de 19de en 20ste eeuw voorgedaan in de uitvaartrituelen op het Drentse platteland en hoe kun je die verklaren? Wat gaat er bijvoorbeeld schuil achter de opkomst van het cremeren? “Je hebt”, zo werpt Hans in de discussie, “het cremeren zeker gezien als een voorbeeld van de moderniteit? Niets is minder waar! Ik woon naast het kerkhof en ik weet dat juist de autochtone bewoners kiezen voor cremeren en de import voor begraven”. Dat laatste is nieuw voor me; dat had ik midden jaren tachtig nog niet voorzien. Het is eerste was me bekend. Dorpelingen, zo wist ik uit mijn onderzoek, zagen een begrafenis ‘als een zware gang’ omdat het een ritueel betrof waaraan alle dorpingen - met of zonder uitnodiging - konden deelnemen. De crematie bood families de mogelijkheid beter de regie te voeren over wie er wel en niet kon en mocht deelnemen aan het uitvaartritueel. Hiermee gaven ze vorm aan een verschuiving waarin het dorp aan belang inboette ten gunste van familie en vrienden. Hans herkent zich hierin. “Op het platteland, en het maakt niet uit of je over Drenthe of Groningen spreekt, zie je in de jaren vijftig tot en met tachtig een overgang van werkdorp naar woondorp. Het verdwijnen van de lokale werkgelegenheid werd in het begin als een groot probleem gezien. Wat zou er immers met de dorpen gebeuren als alle voorzieningen en ook de basisschool zouden verdwijnen? Dat heeft zich echter, grappig genoeg helemaal los van het plattelandsbeleid van de overheid, vanzelf opgelost. De dorpen bleven namelijk drijven op twee kurken: de auto en de diepvries”.

Dat betekende overigens niet dat er niets veranderde. Hans: “Feitelijk kun je de plattelander niet meer alleen beschrijven als dorpsbewoner. Hij of zij is in de eerste plaats een bewoner van een regio. Plattelandsgezinnen, veelal tweeverdieners met kinderen, maken voor hun werk, boodschappen, scholing en hobby's tegenwoordig niet alleen met groot gemak gebruik van het eigen dorp, maar ook van de omliggende dorpen en verschillende stedelijke verzorgingskernen. Voor deze mensen heb ik het begrip ‘stadlander’ geïntroduceerd; mensen die op het platteland wonen maar in hun levensstijl soms stedelijker zijn dan stedelingen. In een artikel voor Noorderbreedte heb ik het ook wel de *homo mobilis* genoemd: hij of zij die zijn mogelijkheden en voorkeuren in een wijde regio verkent. Het bijzondere is dat deze regionalisering van de persoonlijke gebruiksruimte ook geldt voor boeren. Op een lokaal niveau zijn vaak nog maar zo weinig boeren actief dat men zich steeds sterker richt op beroepsgenoten in de grotere omgeving. Een mooi voorbeeld daarvan zijn de vele Trekkertrek-wedstrijden die de laatste jaren zijn ontstaan”.

Verwijzingen: www.bokd.nl en <http://www.noorderbreedte.nl/?artikel=2718>.

5. Interview met Jaap Vegter

lid werkgroep Geïntegreerde Visserij

Stoer

Vis en schelpdieren bepalen ons menu als Jaap Vegter en ik dineren in het Feithuis onder de Martinitoren in Groningen. We gissen echter naar de herkomst van de producten die ons voorgeschoteld worden en ook de bediening kan er ons niets over vertellen. Dat illustreert één van de problemen waarmee de deelnemers aan de werkgroep Geïntegreerde Visserij worden geconfronteerd. Hun manier van vissen is alleen lonend als de prijzen significant hoger liggen in vergelijking met die van de ‘industriële visserij’. Daarvoor moet de dagversheid, maar vooral de herkomst uit het Waddengebied en de bijzondere vangstwijze garant staan.

Waar staat geïntegreerde visserij voor, zo vraag ik Jaap. “Het is een vorm van kleinschalige én duurzame kustvisserij. Eigenlijk kun je het goed vergelijken met het gemengde bedrijf zoals we dat vroeger kenden in de Nederlandse landbouw. Afhankelijk van het seizoen en de ontwikkelingen in de visbestanden wordt op bepaalde soorten en met bepaalde technieken gevist. We gaan hiermee nadrukkelijk in tegen de druk van de markt én de vaak onbedoelde effecten van het vergunningenbeleid tot steeds grotere specialisatie en schaalvergroting”. Aan de hand van een schema laat Jaap me zien hoe in de verschillende seizoenen uiteenlopende vissoorten kunnen worden gevangen met drie verschillende combinaties van vaartuig, techniek en bemanning. “Natuurlijk hebben ik en mij collega’s elkaar gevonden in een werkwijze die overbevissing moet voorkomen. Maar net zo belangrijk is dat we hiermee ook een levenswijze vormgeven waarin de eigenaren en de bemanningsleden een leven hebben op de wal, bij gezin, familie en vrienden. En dat is niet gebruikelijk in de wereld van de visserij. Het is niet stoer om op vrijdagmiddag de haven in te varen, in bed te rollen, op zaterdag uit te slapen, op zondag aandacht te besteden aan vrouw en kind en pas op zondagavond weer de deur uit te gaan. Dat breekt met het idee van ‘hup jongens, op naar zee, het schip moet varen’! In de haven zien de andere vissers ons soms ook niet als echte vissers, eerder als scharrelaars. ‘Je kunt toch niet terug in de tijd, met een roeiboort vissen’, zo zeggen ze wel eens tegen ons. Maar wij willen laten zien dat het wel degelijk anders kan.”

Voor het zo ver is, moet de werkgroep nog vele barrières overwinnen. Gebrek aan kennis speelt daarbij zeker een rol. “Neem de Japanse oester. Deze exoot is intussen in overvloed aanwezig. Op veel plaatsen zijn het grote aaneensluitende, ‘betonnen’ banken geworden. Maar daarom is slechts een klein gedeelte voor consumptie geschikt. We zouden deze soort graag opnemen in onze productie maar we weten niet hoe we het natuurlijke aanbod op een goede manier kunnen oogsten en beheren binnen de regels die voor de Wadden gelden. Kweek en mechanisch oogsten is immers uitgesloten. Ook over verschillende visbestanden waarop al lang niet meer intensief wordt gevist, zoals harder, zeebaars, makreel en sprout, hebben we meer gegevens nodig”.

Jaap ziet samenwerking met vergelijkbare visserijgemeenschappen elders in West-Europa als een belangrijke mogelijkheid om verder te komen. Het is niet mogelijk om binnen het Waddengebied alleen voldoende kennis, steun en invloed – met name op ‘Europa’- te verwerven om de doelen van de werkgroep te verwezenlijken. “Juist in onze moderne samenleving is het belangrijk”, zo stelt Jaap juist voordat we afscheid nemen, “dat er kleine beroepsgroepen zijn die nog in volledige afhankelijkheid van de natuur voorzien in hun levensonderhoud. De natuur moet niet alleen iets voor de vrije tijd zijn. Dat is wat mij persoonlijk motiveert om me hier met al mijn mogelijkheden voor in te zetten”.

Verwijzingen: in mei gaat www.geintegreerdevisserij.nl online.

6. Interview met Johannes Lindenbergh

lid dagelijks bestuur van het Waterschap Noorderzijlvest en agrariër in Wehe-Den Hoorn

Keukentafelgesprek

Zeventig kilometer dijk tussen Lauwersoog en Delfzijl is wat het Waterschap Noorderzijlvest scheidt van én bindt met de Waddenzee. Johannes Lindenbergh vertelt me in het hoofdkantoor op een bedrijventerrein in het noorden van de stad Groningen over het belang van het Waterschap bij een goede ontwikkeling van de buitendijkse kweldergebied. “Samen met de eilanden en de platen vormen de brede kwelders onze eerste verdedigingslijn tegen het water. Verdere opslibbing moet een antwoord bieden op de zeespiegelstijging”. Het Waterschap, dat zelf ook kwelders bezit boven Hornhuizen, was dan ook een natuurlijke partner in het kwelderherstelplan, gefinancierd in de eerste tranche van 2008 van het Waddenfonds. “Het herstel draait met name om de bouw van vluchtplaatsen voor grazend vee en de introductie van een gevarieerd begrazingsregime zodat de rijkdom van de vegetatie toeneemt. Maar dat vraagt nogal wat van de agrarische oevereigenaren omdat ze ieder voor zich niet, of niet voldoende over schapen, runderen en paarden beschikken om de begrazing uit te voeren. Ze zullen zich dus moeten verenigen in grotere beheerseenheden. En uiteraard kan het in kosten niet uit en zal sprake moeten zijn van een beheersvergoeding”. Het beheer van het buitendijkse gebied is van oudsher een taak van Rijkswaterstaat maar er zijn gesprekken om dit onder te brengen bij het Waterschap. “Voor ons zijn daar wel twee voorwaarden aan verbonden. De kosten moeten natuurlijk voor het Rijk zijn en niet voor de ingelanden. Daarnaast willen we niet opgezadeld worden met de bijzondere eigendomsrechten in het buitendijkse gebied van oevereigenaren. Natuurlijk gaat het daarbij om hele oude rechten maar de laatste keer dat ze tot werking kwamen was bij de afsluiting van de Lauwerszee, nu veertig jaar geleden. Met wat we nu weten over hoe we met de Waddenzee willen omgaan, is het onwaarschijnlijk dat er ooit nog kwelders bedijkt zullen worden”.

De grootste opgaven voor het Waterschap zijn de implementatie van de Europese Kaderrichtlijn Water en de inrichting van nieuwe spuicapaciteit bij Lauwersoog. Rond 2030 zal de huidige capaciteit daar niet meer volstaan. “Natuurlijk kun je nog wachten maar wij willen de bouw van een nieuw gemaal naar voren halen. Met de bouw zijn namelijk ook natuurdoelen te realiseren voor het Lauwersmeer. Een gemiddeld hogere waterstand maakt het mogelijk om delen van het gebied vaker onder water te zetten en daarmee de huidige verruiging tegen gaan. Bij de planvorming is ook de mogelijkheid overwogen om op grote schaal zout water in het gebied te pompen maar dat stuitte op te veel lokale weerstand. Niet alleen van boeren maar ook van de andere omwonenden. Het was niet alleen de angst voor zoute kwel in het omliggende land, daar kunnen we als Waterschap genoeg tegen doen, maar vooral de stank”. De bouw van het nieuwe gemaal bij Lauwersoog behelst overigens een investering van wel meer dan honderd miljoen euro, iets wat de mogelijkheden van de waterschappen van Friesland en Groningen te boven gaat.

Het bestuurslidmaatschap van het Waterschap is voor Johannes een deeltijdfunctie. In het dagelijks leven is hij boer in Wehe-Den Hoorn, één van de drie agrariërs die het dorp nog kent. Ook hier heeft de schaalvergroting in de landbouw grote invloed. In groot detail weet hij me de markteconomische en bedrijfskundige situatie van zijn onderneming te beschrijven. We ronden echter af met de bespreking van een probleem waar de bedrijfsvoering en de ontwikkeling van het cultuurlandschap op gespannen voet staan. Schaalvergroting in de aardappelteelt betekent dat er op erven steeds grotere schuren gebouwd moeten worden. De noodzaak om grote kisten gestapeld weg te zetten vraagt om gebouwen die in de hoogte van de wanden en de nok fors afwijken van wat gebruikelijk is in het gebied. “Los van het eindresultaat is het heel belangrijk”, zo stelt Johannes, “dat er in de aanloop naar de vergunningaanvraag goed overleg plaatsvindt, waarbij de invalshoek van de boer centraal staat. We kennen hier sinds enige tijd het zogeheten keukentafelgesprek; dat is zelfs omschreven in het provinciaal omgevingsplan. De betrokken ambtenaren, soms de wethouder, bespreken dan in de eigen omgeving van de boer over zijn nieuwbouwplannen. Zo kom je niet tegenover elkaar te staan. Wat dat betreft is er natuurlijk veel veranderd. Als een boer vroeger een schuur wilde bouwen dan hoefde hij dat natuurlijk niet ter sprake te brengen bij zijn burens, dat waren immers de arbeiders die op zijn bedrijf werkten. Die hadden ook belang bij die schuur. Dat ligt natuurlijk voor de huidige burens van een boer heel anders. Zij moeten zich via de gemeente vertegenwoordigd weten aan die keukentafel”.

7. Interview met Jacobien Louwes

agrariër op de boerderij Nieuw-Midhuizen in de Westpolder (gemeente De Marne) en bestuurslid Wierde en Dijk, de vereniging voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer Noord-Groningen

Biologisch gaan

Als ik op woensdagmiddag uit de bus stap bij de Ganzenweg in Ulrum sta ik oog in oog met een groep kangoeroes. De chauffeur van de regiotaxi uit Wehe-Den Hoorn weet me te vertellen dat het hier niet gaat om een nieuwe vorm van veehouderij: “Het is een liefhebber. Dit blijft toch echt een streek voor grote boeren in graan, bieten, uien en natuurlijk aardappelen”. Dat wordt me duidelijk als ik spreek met Jacobien Louwes op de imposante boerderij Nieuw-Midhuizen (1875) in de Westpolder, vlak achter de oude Waddendijk die de polder scheidt van de Marnewaard. Ze vertelt me over haar bijzondere levensloop. “Ik ben hier met mijn enige zusje geboren en opgegroeid, maar tussen 1970 en 2000 ben ik werkzaam geweest in de verpleging in het Westen van het land. Toen mijn beide ouders vlak na elkaar overleden, ben ik teruggekeerd en heb ik de boerderij overgenomen. Nu ben ik al weer acht jaar boer”. De onverdeelde erfenis is ondergebracht in een maatschap waarvan niet alleen Jacobien deel uitmaakt, maar ook haar zus en haar eigen drie kinderen. Op de boerderij worden op zo’n 80 ha vruchtbare grond graan, bieten en uien verbouwd, maar geen aardappelen. Aardappelen leveren weliswaar meer geld op, maar de teelt vraagt veel kennis, expertise en aandacht en dat gaat de vaardigheden van Jacobien te boven. De inkomsten worden aangevuld met verschillende vergoedingen voor de instandhouding van natuurwaarden en met inkomsten uit de betrekkelijk succesvolle toeristische verhuur van twee kamers. De boerderij maakt deel uit van het verband Erfgoed Logies in de provincie Groningen.

Waarom heeft ze in 2000 zo’n ingrijpende stap gemaakt in haar leven, zo vraag ik haar. “Dat heeft persoonlijke redenen. Mijn kinderen waren het huis uit en dan kun je een andere richting geven aan je leven. Maar het was vooral een bewuste keuze om onze eigen boerderij voort te zetten. Ik beschouw het als erfgoed, en dat wil ik in een levende, volwaardige vorm doorgeven”. Dat is niet eenvoudig. Boeren klagen natuurlijk altijd, zo denk ik, maar Jacobien kan me tot in detail omschrijven welke problemen zich voordoen bij de voortzetting van haar bedrijf. Illustratief zijn de slechte prijzen op de wereldmarkt voor uien, het product waarvan ze haar voorraden op dit moment wereldwijd probeert weg te zetten. Ze houdt de prijzen dagelijks bij.

Voorzetting van het bedrijf wordt ook gecompliceerd door het feit dat ze zich ook verantwoordelijk voelt voor de natuurlijke en cultuurhistorische waarden van het boerenland. Jacobien is bijvoorbeeld een groot pleitbezorger van het project ‘kantjes en randjes’ dat een meer terughoudend ingrijpen voorstaat als het gaat om het opschonen van boerensloten. “De waterkwaliteit krijgt een enorme impuls als je riet laat staan. Maar dat mag natuurlijk niet ten koste gaan van een goede drainage, en dat is waar we op dit moment onderzoek naar laten doen”. Onlangs was ze op bezoek bij haar zus in Zuid-Soedan: “het was weliswaar onder het genot van een borreltje, maar toen hebben we ons afgevraagd of we biologisch moeten gaan. Maar dat is nogal wat. De oprichter van onze vereniging Wierde en Dijk, Harm Westers uit Hornhuizen, die dat jaren geleden als een van de eersten heeft gedaan, heeft het voor mij wel eens beschreven als topsport. Biologisch boeren is vooral veel dingen laten maar het betekent ook een enorme investering van arbeid. Om financieel uit te komen kan dat alleen via de vormgeving van een familiebedrijf. Daar komt bij dat je pas na vier jaar ‘schoon’ bent en een keurmerk kunt krijgen. In die jaren heb je natuurlijk al wel de kosten en een verminderde opbrengst. En van subsidies om dat mogelijk te maken, weet ik niets”.

Verwijzingen: www.wierde-en-dijk.nl en www.nieuwmidhuizen.com.

8. Interview met Joan Stam

burgemeester van de gemeente De Marne, voorzitter van de Vereniging van Waddenzeegemeenten en lid van het Regionaal College Waddenzee

Op zondag groeten we niet

De Japanse oester ligt eindelijk voor het eerst voor me, als warme *amuse*. In restaurant Het Schathoes op de borg Verhildersum in Leens weten ze wel waar hun producten vandaan komen (zie interview met Jaap Vegter van 17 maart). Deze oesters zijn geraapt door de bemanning van de TS 31 (een kotter van Terschelling, JB): zij hebben bescheiden rechten om voor de markt te rapen en ze hebben de mogelijkheden om de oesters hygiënisch te laten keuren. Ik geniet ervan samen met Joan Stam, sinds tien jaar burgemeester van gemeente De Marne. Deze fusiegemeente omvat 21 dorpen. Ze is groot in omvang maar klein in bewonersaantal. De Marne telt zo'n 10.500 inwoners op een landoppervlak van 168 km² en vormt daarmee een van de dunstbevolkte gebieden van Nederland.

Ik vertel Joan van mijn ontmoeting deze dag met een jonge vrouwelijk taxichauffeur uit Zoutkamp. Ze had jaren buiten haar geboortestreek gewoond, ook in het buitenland, maar ze was teruggekeerd en ze zou nooit meer weg willen. Maar dat gold niet voor iedereen, zo benadrukte ze. Eerder op de dag had ze bijvoorbeeld een vrouw gesproken die binnen de streek was verhuisd maar na zeven maanden weer uit een van de dorpen en naar een andere streek was vertrokken. “Ze voelde zich zo bekeken”. “Het is de vraag hoe zo'n gevoel ontstaat”, zo probeert Joan deze vorm van sociale controle te relativiseren. “Voor de mensen hier zou het heel raar zijn om elkaar niet te groeten, ook al is iemand een vreemde. Als je iemand passeert kijk je hem of haar aan, knik je en zeg je wat”. Ik moet dat beamen want het overkwam me tijdens mijn wandeltocht van mijn hotel in Kloosterburen naar Leens vier keer. “Daar moet ik wel één uitzondering op maken. Op zondag groeten we niet, of in ieder geval niet over de grenzen van de verschillende geloofsgemeenschappen heen. Dan wordt immers zichtbaar wie wel wie niet naar de kerk gaat, en naar welke kerk”.

Ik vraag Joan naar haar belangrijkste zorgen als het gaat om de toekomst van de gemeente. Ze beschrijft hoe in de afgelopen tien jaar het aantal bewoners met wel vijfhonderd is afgenomen, in 2008 zelfs met 150. De voorspellingen luiden dat deze trend doorzet en dat in 2025 het aantal nog eens met 10% zal afnemen. “Een dalend aantal inwoners hoeft op zich geen probleem te zijn, hoewel de geldende rijksfinanciering van gemeenten natuurlijk een beloning inhoudt voor groei. Het wordt wel een probleem als we niet in staat zijn een aantal voorzieningen in stand te houden en dan met name voorzieningen van een hoge kwaliteit. Uit onderzoek blijkt dat de mensen in dit gebied lage verwachtingen hebben met betrekking tot de toekomst. Daar moeten we iets aan doen door bijvoorbeeld op het gebied van het lager onderwijs het beste te bieden. We hebben echter binnen het gebied twaalf scholen en dat staat dat streven naar kwaliteit in de weg. Graag heb ik daarom het voortouw genomen bij de samenvoeging van scholen. Maar daar kom ik jammer genoeg veel levensbeschouwelijk verzet tegen”. Kwaliteit is ook een issue als het gaat om het woningbestand binnen de gemeente. Afbraak van slechte huurwoningen is voor Joan zeker bespreekbaar. “Je kunt wel proberen die te verkopen aan de huurders maar die beschikken vaak over te weinig middelen om ze te onderhouden. En dan kom je van de regen in de drup”. Is ze dan niet bang voor toestanden à la Ganzedijk. “Nee”, oordeelt ze, “De aanpak van Ganzedijk is gewoon slecht gemanaged door de gemeente en de betrokken coöperatie. Het idee was goed”.

Verwijzingen: www.demarne.nl, en www.waddenzee.nl.

9. Interview met Wyb Jan Groendijk 1

lid van de gemeenteraad van Schiermonnikoog en beheerder van de drenkelingenbegraafplaats Vredenhof

Meer dan een steen

De belangstelling voor het materiële en immateriële erfgoed van de Tweede Wereldoorlog staat sinds een aantal jaren in heel Nederland volop in de belangstelling. Voor mij is het gissen naar de redenen van deze overweldigende belangstelling van de kant van zowel het publiek als officiële instellingen. Is het een gevolg van het 'uitsterven' van de generatie die de oorlog heeft meegemaakt en een gevoel van urgentie om hun ervaringen te documenteren? Is het de geleidelijke pensionering van de generatie van de babyboom, een generatie die nu alle tijd en weelde heeft om zich aan de (eigen) geschiedenis te wijden? Of is het een zoektocht naar kernwaarden die een houvast kunnen bieden in een wereld die onder onze ogen verandert? Ik besluit het te vragen aan Wyb Jan Groendijk op Schiermonnikoog. Hij heeft internationaal naam gemaakt met het traceren van vele familieleden – en daarmee van de persoonlijke verhalen - van de meer dan tachtig gesneuvelden die in de Tweede Wereldoorlog zijn begraven op de drenkelingenbegraafplaats Vredenhof in de duinen van Schiermonnikoog.

“Ik ben in 1977 begonnen met het onderhoud van de begraafplaats. Ik deed dat in opdracht van juffrouw Dien, de eigenaresse van Hotel Van der Werff en mijn toenmalige werkgever. Eigenlijk heb ik me vanaf het eerste begin afgevraagd: wie zijn nou die jongens die op Vredenhof begraven liggen? Waar kwamen ze vandaan? Wie lieten ze achter? Wat hadden ze gestudeerd? Wat hield hen bezig? Ik beschikte over het omvangrijke archief van Sake van der Werff, waarin tijdens de oorlog alle begrafenissen uitvoerig in aantekeningen, brieven en foto's waren gedocumenteerd. Ik had de namen van de meeste slachtoffers, maar het naoorlogse spoor liep dood. In de jaren direct na de oorlog had Van der Werff nog wel contact gehad met verschillende nabestaanden maar dat was na 1950 snel weggeëbd. Er moest overal in Europa weer gewerkt worden en het verlies en de rouw van de ouders mocht de omgang met kinderen die het wel hadden overleefd niet in de weg staan. In het begin van 1988 heb ik tientallen brieven gestuurd naar de gemeenten waarvan ik vermoedde dat de bemanningsleden daar voor de oorlog hadden gewoond. Ik vroeg ze me op het spoor te brengen van nabestaanden. Dat werd binnen een paar weken een geweldig succes, in Engeland, Canada, Duitsland en na de val van de muur ook in Polen. De unieke foto's van Van der Werff van de begrafenissen hebben daar zeker een belangrijke rol in gespeeld, maar om de een of andere reden was het ook precies het goede moment.”

Wat leverden die contacten op, zo vraag ik Wyb Jan? “De verhalen die ik heb verzameld zijn uiteraard uitzonderlijk rijk en gevarieerd, maar ik zie één rode draad. Het gaat bij de vliegeniers in vrijwel alle gevallen om ondernemende types, geïnteresseerd in de wereld en creatief. Hadden ze de oorlog overleefd, dan hadden ze vast veel voor elkaar gekregen. Het waren mooie mensen. Gelukkig is met de verhalen het graf op Vredenhof nu meer dan een steen geworden. Als je het idee 'dat nooit meer' serieus neemt, dan moet je ook iets over de geschiedenis van deze mensen kunnen vertellen”. Bij welke gelegenheden worden die verhalen verteld? “Nou, ik zal je één voorbeeld geven. In Canada ontspoon zich midden jaren negentig de discussie of door de luchtbombardementen niet ten onrechte veel onschuldige burgerslachtoffers waren gevallen, ook in Duitsland. In Canada bestond daarvoor ook een voedingsbodem omdat men de oorlog niet aan den lijve had meegemaakt. Ik heb toen naar Canadese kranten brieven geschreven waarin ik het verhaal van de piloten heb verteld en waarin ik heb aangegeven dat hun overkomst in het midden van de oorlog een enorme bemoediging betekende voor de Nederlandse bevolking. Op het land was immers van een oorlog nog geen sprake. Je moet ook niet te veel achteraf praten. Zij moesten in een onoverzichtelijke situatie kiezen tussen wat zij dachten dat goed en kwaad was. En ik ben blij dat ze die keuze hebben gemaakt”.

Verwijzingen: www.vredenhof.org.

10. Interview met Wyb Jan Groendijk 2

lid van de gemeenteraad van Schiermonnikoog en beheerder van de drenkelingenbegrafplaats Vredenhof

Wat is een eilander?

Wat is een eilander? Zonder dat ik het me beseft is dit de vraag die centraal staat in het tweede gedeelte van mijn gesprek met Wyb Jan Groendijk in Hotel Van der Werff op Schiermonnikoog. Wyb Jan is zeker een eilander, maar hij is, zo vertelt hij me bij het vertrek, niet op het eiland geboren. Hij is in 1957 geboren in Dokkumer Nieuwe Zijlen, op het beurtschip van zijn vader. Zijn moeder zou bevallen op Schier maar Wyb Jan kwam een maand te vroeg! Een veearts uit de buurt moest zijn moeder helpen bij de bevalling.

Geboren zijn op het eiland is dus geen noodzakelijke voorwaarde om als eilander beschouwd te worden. Maar wat is dat dan wel? De vraag komt bovenborrelen als ik Wyb Jan vraag naar zijn zorgen over de toekomst van het eiland. Hij noemt er twee die nauw met elkaar samenhangen. “Schier heeft natuurlijk van oudsher een ongelofelijk goede naam, maar we zullen steeds ons best moeten blijven doen om toeristen te trekken. Ze komen niet vanzelf, ook niet naar Schier. Er is bijvoorbeeld al jaren geen groei meer zichtbaar in het aantal overnachtingen; de concurrentie op de markt is groot. Andere eilanden, zoals Terschelling, doen het in vergelijking met ons eiland hartstikke goed; de laatste jaren zie je zelfs een forse stroom Nederlandse toeristen op gang komen naar de nabijgelegen Duitse waddeneilanden, zoals Borkum. Ben je toch even in het buitenland geweest!” Wat is voor jou de beste strategie om te volgen, zo vraag ik hem? “Het is belangrijk om te beseffen dat Schier vooral toeristen trekt die hier maar enkele dagen tot een week verblijven. Het is al lang niet meer zo dat men bij het begin van het seizoen alle spullen per pakketpost opstuurt en dat men hier wekenlang verblijft. In de enkele dagen dat men hier is, wil men dingen zien, men wil vermaakt worden, men wil iets beleven. Men is ongeduldig. Vroeger was het bezoek aan het strand genoeg, nu wil men ook andere doelen hebben”. Mijn gesprekspartner is dan ook heel blij met de bouw van een nieuw bezoekerscentrum op het eiland, de Promenade. Maar het vraagt veel van de gemeente en de ondernemers om een goede tussenweg te vinden tussen pretpark en rusthuis, dat wil zeggen om recht te doen aan de belangrijkste waarden van het eiland én economische ontwikkeling.

“Je sprak over twee grote zorgen; wat is de tweede?” “Dat is de vergrijzing en de ontvolking”. Beide vormen voor Wyb Jan een versterking van een zorgelijke trend die is ingezet met de geslaagde verlenging van het toeristenseizoen: vrije tijd is een schaars goed geworden. “Van doorslaggevend belang voor Schier – het zijn uiteindelijk maar 900 inwoners - is of we er voldoende vrijwilligers zijn voor een reeks van voor de gemeenschap belangrijke activiteiten, bijvoorbeeld de hulp die nodig is om bejaarden hun zelfstandigheid te laten behouden. Maar dat wordt steeds moeilijker: mensen vertrekken, ze worden te oud of ze moeten het hele jaar door werken”. En er zijn natuurlijk altijd mensen die zich onttrekken aan hun maatschappelijke ‘plicht’, zo houdt Wyb Jan me voor. Hier ligt voor hem het echte onderscheid tussen een eilander en een buitenstaander. Het maakt voor mij niet uit waar je geboren bent, als je je maar inzet voor Schier”. In dat verband is mijn gesprekspartner heel blij met de helpende hand van de mensen die oorspronkelijk van Schier komen maar wonen op ‘de wal’. “Gelukkig beseffen we ons dat we niet alles zelf hoeven te doen. Veel van onze gemeentelijke diensten zijn nu uitbesteed aan de gemeente Dokkum. De Friese waddeneilanden slechten eeuwenoude tegenstellingen en werken tegenwoordig intensief samen. Beseft wel dat zoiets staat voor een enorme wijziging in mentaliteit. Vroeger voelde iedereen zich hier immers kapitein op eigen schip”.

11. Interview met Goffe Jensma

hoogleraar Friese taal- en letterkunde, Rijksuniversiteit Groningen

Meubelmaker of antiquair?

Landschap is 'hot'. Toen van de bewoners van Friesland in 2006 werd gevraagd mee te denken over de toekomst van de provincie dienden ze meer dan 700 projectvoorstellen in. Uit een getalsmatige analyse van Goffe Jensma blijkt dat na 'water' het begrip 'landschap' op de tweede plaats staat van de in de voorstellen gehanteerde kernbegrippen. "Was negentiende- en vroeg-twintigste-eeuwse Friese cultuur uitermate talig en kennisgericht, [...], Friese cultuur lijkt tegenwoordig voornamelijk te bestaan uit een aantal sprekende iconen: water, sport, landschap, cultuur, landbouw. Kennis omtrent het eigen verleden wordt minder hoog aangeslagen dan voorheen", zo lees ik in één van Goffe's jongste essays. In mijn gesprek met hem in de stationsrestauratie van Groningen probeer ik op basis van mijn ervaringen van de afgelopen dagen de door hem beschreven veranderingen van een kritische noot te voorzien.

"Goffe, ik bemerk juist een enorme honger naar kennis over het verleden. Ieder dorp heeft tegenwoordig zijn eigen geschiedenis geboekstaafd. Historische verenigingen bloeien als nooit tevoren. Ook provincies, inclusief Groningen en Friesland, timmeren aan de weg met de publicatie van eigen canons en van dikke, meedelige en prachtig vormgegeven, historische werken. De nieuwe van Groningen heb ik de afgelopen dagen bij verschillende mensen thuis zien liggen". "Ja dat klopt", zo beaamt Goffe mijn tegenwerping, "maar er is in de historische beleving wel enorm veel veranderd. In de 19de en een groot deel van de 20ste eeuw ging het om een cultuurpolitiek programma dat op kennis van de eigen taal, geschiedenis en literatuur was gebaseerd. Een aantal voormannen probeerde met grote trots duidelijk te maken wat het betekende om Fries of Groninger te zijn. Dat was vooral voor eigen gebruik. Tegenwoordig draait het meer om beleving en het teweegbrengen van een historische sensatie. Het is ook meer naar buiten gericht; in veel gevallen ligt er ook een directe relatie met het toerisme". Goffe maakt zich zorgen over deze ontwikkelingen. In zijn essay schrijft hij dat de geschiedenis en cultuur van het gebied "niet langer gekend wordt maar slechts consumptief beleefd". Dat werkt vervlakking, onbestemdheid en plaatsloosheid in de hand, terwijl het volgens hem heel belangrijk is "dat iemand een plek heeft en een omgeving die zijn bestaan mogelijk maakt en betekenis geeft". Goffe is dan ook een van de initiatiefnemers en schrijvers van een (nieuwe) Friese canon. "Maar dat is wel een geschiedschrijving met uitroptekens én vraagtekens. Dus geen nostalgisch beeld van voormalige grootheid. Ik zie Willibrords Friese bisdom bijvoorbeeld niet als de oorsprong van Nederland. Ik pleit voor een speelse beschrijving van de geschiedenis van de complexe verhouding en verwickelingen van het Friese gebied met Nederland, Europa en de wereld. Voor mij is het Noorden structureel een krimpland, waarin mensen, en dus ook onze kinderen, iedere keer weer een goede verhouding dienen te vinden tussen eigenheid en authenticiteit enerzijds en modernisering en innovatie anderzijds".

De discussie tussen Goffe en mij keert terug naar het thema landschap. "Het landschap", zo vertelt Goffe, "was in de 19de eeuw geen zelfstandig onderwerp voor literaire bespiegelingen. De Friese identiteit kreeg vooral vorm in relatie tot taal, geschiedenis en volkskarakter. Ik herinner me wel dat François Haverschmidt het Friese landschap omschrijft als koud, winderig en weerbarstig. Voor de boeren en de arbeiders was het, naar ik aanneem, een onherbergzaam gebruikslandschap. Een beslissende transitie in het perspectief op het landschap werd gevormd door de introductie van grote graafmachines. Voor de introductie van de bulldozer deed de openlegging en beheersing van het landschap letterlijk pijn; daarna was alles mogelijk, zelfs met geringe fysieke inspanning. En als je dan weet dat het grootste gedeelte van de bevolking ook niet meer als boer of arbeider op het land werkzaam is, dan begrijp je dat onze verhouding tot het landschap fundamenteel en onherroepelijk is veranderd". Goffe maakt de transitie voor me inzichtelijk door de oude en de nieuwe bewoners van het land(schap) van Friesland en Groningen te vergelijken met respectievelijk meubelmakers en antiquairs. "Wie", zo luidt zijn retorische vraag, "weet het meeste over een meubel?"

Verwijzingen: www.rug.nl/staff/g.t.jensma en Goffe Jensma, 2008: Kangoeroe naast kievit. Over beeldvorming en overdracht van Friese cultuur en geschiedenis, *It Beaken* 70, 23-40.

12. Interview met Rudy Westra

werkzaam op Lauwersoog bij de visserijcoöperatie. Tevens bestuurslid van de historische reddingboot Gebroeders Luden en bestuurslid van de stichting promotie Lauwersoog.

Nooit nee

“Van welke organisatie bent u?”, zo vraagt Rudy Westra me als we plaats nemen aan een tafel in visrestaurant Waddenzeezicht op de dijk bij de haven van Lauwersoog. Ik bespeur een gereserveerde houding. Het wordt me meteen ook duidelijk waarom: “Er zijn ook zo veel buitenstaanders die zich met het gebied bemoeien. De een zegt dat, de ander dat. De ene regel valt over de andere heen. Het ene ministerie wil dit, het andere dat: er zit geen lijn in.” Na enkele woorden over het doel van mijn reis blijkt Rudy gelukkig een openhartige en joviale gesprekspartner die me duidelijk maakt hoe hij en de visserijcoöperatie in de laatste jaren zijn omgegaan met de grote veranderingen in het gebied en de visserij.

“De veranderingen kan ik je gemakkelijk laten zien aan de hand van een aantal cijfers. Als we de omzet in gasolie niet meerekenen dan kennen we eigenlijk al jaren een omzet die iets onder de drie miljoen euro ligt. Het frappante is echter dat we enkele jaren geleden 85% van de omzet uit de professionele visserij haalden en 15% uit de toeristische vaart en de bruine vloot. Vorig jaar lag die verhouding echter fifty-fifty”. Ik vraag Rudy wat ze gedaan hebben om in te spelen op die veranderende markt. “Toen we zagen dat de inkomsten uit de visserij daalden zijn we om ons heen gaan kijken. Ik en een vrouwelijke collega zijn in de auto gestapt en we zijn naar Harlingen gereden, daar ligt immers de bruine vloot en zijn veel toeristische wadvaarders te vinden. In de haven vonden we niemand die de spullen aanbood die in onze winkel te koop zijn. We zagen een gebouw leeg staan en drie weken later had onze coöperatie een tweede vestiging!” In het vervolg van het gesprek blijken Rudy en zijn collega's ook betrokken te zijn bij verschillende innovaties in de handkokkelvisserij. Vooruitlopend op mogelijke beperkingen voor de garnalenvisserij, is men bezig met technische voorzieningen die de bodemberoering verminderen. “Als iemand mij vraagt een probleem op te lossen, ken ik eigenlijk geen ‘nee’.”

Ik toon niet alleen interesse in Rudy's werk voor de coöperatie. Hij blijkt ook een drijvende kracht achter de instandhouding van de Gebroeders Luden, een roemrijke reddingsboot die tussen 1965 en 1996 eerst vanuit Oostmahorn en later Lauwersoog honderden (vissers)levens heeft gered. Na een verblijf van tien jaar in IJsland is de Gebroeders Luden in 2006 weer naar Lauwersoog teruggekeerd. Een stichting heeft tot doel het schip in stand en in de vaart te houden. Bij technische problemen of ijsgang vervangt de Luden zelfs het officiële reddingsvaartuig. “Voor enkele honderden euro's is het mogelijk om het schip voor twaalf mensen en voor vier uur te boeken om de as van een overledene op zee of op het wad te verstrooien. Dat is ongelooflijk dankbaar werk. Dat doet me echt wat. Ik beschouw het schip ook niet als ons bezit maar van het volk. Je moet natuurlijk wel zorgen dat de stichting uitkomt, maar je wil ook niet overal geld voor vragen”. Ineens herken ik in zijn verhaal een thema dat ook tijdens een gesprek op Schiermonnikoog ter sprake kwam: de eisen en wensen van de moderne toerist. “We werken samen met het wadloopcentrum en hebben ‘Wadlopen op maat’ ontwikkeld: het is een combinatie van wadlopen, een bezoek aan een plaat, varen op de Waddenzee én een stukje varen op zee. Niemand wil tegenwoordig immers meer vijf of zes uur ploeteren door de modder!”.

Tot slot vertelt Rudy over De dag van de Hollandse garnaal, dit jaar voor de vijfde keer, op 20 juni. “We vroegen ons af hoe we Lauwersoog konden promoten. Eigenlijk hebben we het afgekeken van De dag van de Zeeuwse mossel in Yerseke. We proberen de bezoeker een zo groot mogelijk assortiment vis te bieden. Het is allemaal wel low budget want er zitten hier maar twintig relatief kleine bedrijven en die hebben maar beperkte mogelijkheden tot sponsoring. Tegelijkertijd proberen we aan de bezoekers geen of weinig kosten door te berekenen. Je zit hier immers in een arme streek”.

Als ik na het gesprek terugloop naar de bus beseft ik dat Rudy een goed voorbeeld is van wat ik 's ochtends met Goffe Jensma besprak: de tegenwoordig zo typerende combinatie van een interesse voor de eigen cultuur en geschiedenis, de ontwikkeling van een op beleving en ervaring georiënteerd toerisme én aandacht voor technologische ontwikkeling en innovatie. Los van mijn oordeel hierover ben ik onder de indruk van de ondernemingszin, de creativiteit en het doorzettingsvermogen dat hierbij aan de dag wordt gelegd.

Verwijzingen: www.civ-lauwersoog.nl, www.gebroedersluden.nl, en www.promotielauwersoog.nl.

13. Interview met Jan Engels en Jan Pattje

vrijwillig molenaars op molen en mosterdmakerij De Verwachting, Hollum (Ameland), respectievelijk vrachtrijder en gepensioneerd slager

Herbouw

Op Ameland staan twee oude windmolens, de Phenix in Nes en De Verwachting in Hollum. Eigenlijk zou de naam van de eerste meer op z'n plaats zijn voor de tweede, zo denk ik als ik op internet lees over beide molens. De Verwachting is vrijwel direct na de oorlog tot de grond toe afgebroken om in 1991 weer te worden opgebouwd. 'Herbouw', heet dit. Er is overigens gebruik gemaakt van een 'achtkant' uit het Overijsselse plaatsje Brucht. De 'Vrienden van de Hollumer molen' kochten dit molenrestant uit de opslag van een rietdekker en molenmaker uit Den Ham. Om verzekerd te zijn van een goede windvang werd niet gekozen voor de oorspronkelijke vorm, een grondzeiler, maar voor een hoge stellingmolen. De datum van herbouw is te herkennen in het rietdek. Daarover geen misverstand.

Op een mooie zaterdagmiddag spreek ik met twee vrijwillig molenaars die werkzaam zijn op de molen. Ik ben benieuwd naar de redenen voor de herbouw. "Al ver voor de oorlog", zo vertelt Jan Pattje me, terwijl hij tientallen potjes mosterd van etiketten voorziet, "was het werk van de molen overgenomen door een dieselmotor. In de oorlog ontstond er echter een gebrek aan diesel en werd de molen opnieuw op de wind gezet. Maar na de oorlog was het snel afgelopen met de molen. In 1949 werd ze afgebroken. In de loop van de jaren tachtig kwam men echter op het idee de molen te herbouwen. Zo'n molen hoort bij het dorp, ze staat op alle oude foto's. Zonder molen mis je iets". Na een aarzeling voegt hij toe: "Het was oorspronkelijk niet bedoeld als een toeristische attractie, maar dat is het intussen natuurlijk wel. Jaarlijks hebben we zo'n 7000 betalende bezoekers en 14.000 mensen die de winkel bezoeken. Het is een hobby voor ons, maar vrijblijvend is het niet meer". Jan Engels vertelt me over de initiatiefnemers: de lokale postkantoorhouder en wethouder, de gemeentesecretaris, de directeur van de gemeentewerken en een machinist. Zij vonden bij de bevolking, gemeente, provincie en 'Europa' binnen de kortste keren niet alleen het benodigde geld maar ook veel vrijwilligers die bereid waren de veeleisende, tweejarige cursus tot vrijwillig molenaar te volgen. Intussen zorgt een 'harde kern' van zo'n dertig vrijwilligers voor het onderhoud, de regelmatige openstelling en het laten draaien van de molen. Rond de koffie van half vier wordt dat ook letterlijk voor me zichtbaar. In de ruimte waar ik beide mannen interview geniet ik samen met zeven anderen van de zelfgebakken Amelander 'boffert'.

Bijzonder trots zijn de beide Jannen op het jongste initiatief van de Vrienden. In 2004 is aan de molen een mosterdmakerij toegevoegd. Met enige schroom bekent Jan Engels dat het idee uit zijn koker komt. "Ik was met mijn kinderen op schoolreisje naar een mosterdmakerij in Doetichem. Ik vond de uitleg daar zo prachtig dat ik dacht: 'dat moeten wij ook doen'. Ik had een klein stukje van de molen op het oog maar het bestuur wilde het meteen groots aanpakken. En nu staat er deze mooie aanbouw, met subsidie van de gemeente. Eigenlijk is het al weer veel te klein'. Jan haast zich te vertellen dat uit historische bronnen blijkt dat in het midden van de 19de eeuw in Hollum mosterdmakers werkzaam waren die met een handmolen werkten. Als kleine bijverdienste in moeilijke tijden. Jan Pattje vult aan: "Het gaat om een echt Amelander product, in alle opzichten. We betrekken het mosterdzaad bij een aardappelhandelaar en boer uit Hollum. Hij heeft zijn weidegronden omgehaald en bedrijft nu biologische akkerbouw. Rogge, tarwe en mosterdplant. Hoewel hij van ons de marktprijs krijgt zal hij er niet van op vakantie kunnen. Hij heeft investeringen moeten doen en hij heeft er veel werk van. Bijzonder is dat hij samenwerkt met een groep enthousiastelingen die het graan handmatig oogst en de schoven op hokken zet. Dat vinden de toeristen prachtig".

's Avonds bespreek ik met mijn vrouw wat ik die middag heb gehoord. "In de jaren zestig of zeventig hadden ze iemand met het idee om een molen bij Hollum te herbouwen toch voor gek verklaard", zo probeer ik haar te verleiden tot een verklaring voor deze Hollumer *invention of tradition*. We sommen op: vergrijzing, toename in vrije tijd, toeristische belangen, de molen als icoon voor identiteit, geschiedenis en ambachtelijkheid, een verleden dat zijn vanzelfsprekendheid heeft verloren door grote veranderingen in de dagelijkse werkzaamheden: het heeft er allemaal mee te maken. Uit de gastvrije ontvangst blijkt in ieder geval dat een vorm van gemeenschappelijkheid zowel oorsprong én product is van de betrokkenheid bij de oude én nieuwe molen en mosterdmakerij. "Wat" zo vroeg Jan Pattje me immers bij ons afscheid, "heb je aan al die mensen die alleen maar achter de TV of de computer kruipen en het dan ook nog altijd beter weten?".

Verwijzingen: www.amelandermusea.nl/verwachting.html en www.molendatabase.nl.

14. Interview met Hein Pols

recreatieondernemer in Oostmahorn en Kollum en voorzitter Toeristisch Ondernemers Overleg Lauwersland

Pionier

Zou ik dat kunnen? Zou ik dat willen? Vragen die ik me stel na mijn interview met Hein Pols in zijn winkel en kantoor in de haven van Oostmahorn, op minder dan een steenworp afstand van Esonstad. Hein is namelijk iets meer dan drie jaar geleden vanuit Vlaardingen verhuisd naar Dokkum om een bedrijf op te zetten voor de verhuur van boten voor het Lauwersmeer en de Wadden. Met vrouw en vijf kinderen. Hein maakt me duidelijk hoe hij en zijn gezin stap voor stap de overgang hebben gemaakt. Hein heeft er geen spijt van. Vorig jaar lukte het voor het eerst een positief resultaat te realiseren; het vooruitzicht voor dit jaar is gematigd positief. “Het is hard werken en het is zeker nog geen vetpot. Maar ik doe nu wel de dingen die ik leuk vind. Vroeger zat ik achter het bureau en besteedde ik mijn tijd aan vergaderen, nu doe ik alles met mijn handen”. Ik merk het als ik Hein bij binnenkomst een hand gaf.

Twee zaken waren van belang om de eerste stappen in Friesland te laten slagen, zo maak ik op uit Heins beschrijving van de opbouw van zijn zaak. In de eerste plaats kozen hij en zijn familie ervoor niet te gaan wonen bij het werk. “Toen we hier kwamen hebben we eerst een aantal maanden in twee caravans gewoond. Daarna hebben we een huis gekocht in het centrum van Dokkum. Heel bewust hebben we niet gekozen voor een plek op het platteland. We spreken immers geen Fries en we wilden wel aanspraak hebben. Intussen corrigeren mijn kinderen me als ik probeer Fries te spreken”. In de tweede plaats koos Hein voor een lidmaatschap van de lokale Rotary-club. “In Rotterdam was ik lid en dus was het heel vanzelfsprekend om me bij de club van Dokkum aan te sluiten. Ineens kende iedereen me en was ik geen buitenstaander meer. Ik ben redelijk extravert en daarom werd ik vrij snel gevraagd mee te doen aan discussies over de toekomst van het gebied en bovendien werd ik bij toeval ook nog voorzitter van de TOOL (Toeristisch Ondernemers Overleg Lauwersland, JB)”. Bij veel bewoners van de streek bespeurt hij echter een weinig positieve kijk op de kansen van de regio. Hein spreekt in dit verband van de volksaard van een zieltoegende streek.

Aan zijn eigen toekomst en die van zijn familie bouwt Hein met veel energie verder, zo veel is wel duidelijk. Hij begon in 2005 met de huur van kaderuimte in de haven van Oostmahorn en de verhuur van een klein aantal uit Engeland geïmporteerde, tweedehands bootjes die geschikt zijn voor gebruik op de Waddenzee. Intussen heeft hij een eigen paviljoen bij de haven, een loods in Dokkum, veertig ‘varende eenheden’ van uiteenlopend type en is hij op het Lauwersmeer de grootste als het gaat om de verhuur van Valken, een gangbaar type zeilboot. Op het moment is hij bezig met de bouw van een grotere loods in Kollum en zal hij vertrekken uit Dokkum. Voorzichtig bespreekt Hein met zijn oudste zoon de mogelijkheid tot jachtbouw. Als dat van de grond komt, is hij heel blij want Hein heeft een opleiding scheepsbouw aan de TU Delft afgerond en zijn zoon volgt een soortgelijke, nieuwe opleiding aan de hogeschool in Leeuwarden. “Zo ver is het echter nog lang niet. Eerst moeten ze hun studie afmaken en, wat belangrijker is, ze moeten eerst maar eens voor aan andere baas werken”.

Hein lijkt zich weinig zorgen te maken over de vraag waar zijn activiteiten in de haven van Oostmahorn, op het Lauwersmeer of op de Waddenzee botsen met nieuwe regels met betrekking tot de bescherming van de natuur, zoals Natura 2000. Hij stoort zich wel aan de gevolgen van het feit dat de grens tussen de provincies Groningen en Friesland dwars door het Lauwersmeer loopt. “Ze weten van beide kanten niet waar ze mee bezig zijn. Zo sprak ik onlangs niet alleen een ambtenaar van de provincie Groningen die niets wist van de plannen tot gebiedsontwikkeling in Dongeradeel (Friesland, JB) maar ook een ambtenaar van de gemeente Dongeradeel die met Europees geld aan gebiedsmarketing werkte zonder daar de gemeente De Marne (Groningen, JB) bij te betrekken. Eigenlijk voel je nog steeds dat men vroeger niet over het water kwam. Als buitenstaander *switch* je makkelijker heen en weer”.

Verwijzingen: www.waddeninzicht.com en www.tool-lauwersland.nl.

15. Interview met Silvester Adema

Adema architecten, Dokkum

Geldgestuurd

Foto's van twintig achterhoofden, dat is wat ik zie als ik de lijst met medewerkers bekijk op de website van Adema architecten. Deze eigenzinnigheid is typerend voor het bureau, zo blijkt als ik spreek met Silvester Adema, de zoon van de grondlegger van het bedrijf. In het werk van de vijf architecten van het bureau spelen niet alleen opdrachten een rol die ze krijgen, maar ook die ze zelf verzinnen. Op hun vele tochten door het gebied proberen de partners in de maatschap bouwkundige en stedenbouwkundige opgaven te identificeren. Waar staat iets moois leeg? Waar staat iets waardevols te verkrotten? Waar neemt niemand verantwoordelijkheid? Waar kan een particulier geholpen worden met kennis en expertise? Vader en zoon Adema doen het uit betrokkenheid bij de geschiedenis, identiteit én toekomst van het gebied.

De projecten die het bureau zelf aanjaagt, hebben meestal een cultuurhistorische component. Het zijn projecten van de lange adem: het organiseren van brede *support* duurt vaak jaren en budgetten zijn klein. Het is in de eerste plaats mensenwerk en veel minder een ontwerpogave. Verschillende projecten die tot een goed einde zijn gekomen, passeren in ons gesprek de revue: bijvoorbeeld het bezoekerscentrum Het Garnalenfabriekje in Nes, de Sukerei in Damwoude en het kunstproject Bonifatiusroute in Dokkum. Andere zaken staan in de steigers, zoals de Schierstins te Veenwouden. "Er zijn ook initiatieven die mislukken. Hier in Dokkum stonden nog de resten van een historische molen maar die zijn nu net opgeruimd. Daar hebben we vijftien jaar tijd en energie in gestoken, maar de restauratie is niet van de grond gekomen. Voor sommige zaken wordt Dokkum overvraagd. Het is een stad tussen servet en tafellaken. Ze hebben maar 13.000 inwoners maar een verzorgingsgebied van wel 80.000".

Ik ben vooral benieuwd naar de bemoeienis van het bureau met agrarische architectuur. Immers, de nieuwbouw op boerenerven heeft een grote invloed op het aanzien van het open platteland van het Friese Noorden. "We houden ons vrijwel niet bezig met de bouw van stallen en schuren. Dat is een monopolie van enkele agrarische bouwbedrijven zoals de firma Lont uit St. Annaparochie. De bouw van nieuwe bijgebouwen wordt niet als een ontwerpogave gezien: dat is een technische kwestie, geheel gestuurd door geld". Over het beleid van de overheid is Silvester op dit vlak niet te spreken. "Ik zit in de welstand maar de commissie heeft weinig mogelijkheden om er invloed op uit te oefenen. De regelgeving wordt helemaal op de bedrijfseconomische opgave afgestemd. Het belangrijkste is dat die boerenbedrijven overleven; daar ligt de politieke prioriteit". Overigens is mijn gesprekspartner van mening dat met een betrekkelijk kleine investering veel meer kwaliteit is te realiseren. Niet door in te grijpen op het technisch ontwerp, dan zou het inderdaad te veel gaan kosten, maar wel op plaats, kleur en details.

Adema architecten werkt wel veel voor productiebedrijven in Dokkum en omgeving. "Je moet beseffen dat het veelal gaat om betrekkelijk kleine familiebedrijven met een lange geschiedenis in het gebied. Die identificeren zich met de eigen stad, dorp of streek en letten dus op kwaliteit. ". Uit de woorden van Silvester maak ik op dat het midden- en kleinbedrijf het in de streek niet makkelijk heeft. In de dorpen staan bestemmingsplannen uitbreiding en nieuwbouw veelal in de weg. "Daar moet je meer problemen opzoeken om oplossingsrichtingen te vinden. Een bouwbedrijf bijvoorbeeld kan uitbreiden op een plek waar je een sloperij kwijt wil". In de stad Dokkum zelf ligt de situatie anders. Daar wordt gewerkt aan de aanleg van een nieuw industrieterrein. "Maar het wordt de bedrijven niet makkelijk gemaakt om hier te blijven. De provincie zet namelijk vooral in op de ontwikkeling van industrieterreinen bij Heerenveen en Drachten. De grondprijzen liggen daar door subsidie tientjes per vierkante meter lager. Als hier nog meer bedrijven vertrekken, wordt het lastig om mensen vast te houden, niet alleen hier in Dokkum maar in de hele omgeving. En de dorpen staan er al zo slecht voor".

Verwijzingen: www.adema-architecten.nl.

16. Interview met Wim Woudstra

directeur Exploitatiemaatschappij Havencomplex Lauwersoog BV (EHL)

Westgat

Veertig jaar geleden werd het zeegat van de Lauwers afgesloten en werd er voor de vissersschepen een nieuwe haven aangelegd bij Lauwersoog. Uit de woorden van Wim Woudstra maak ik op dat het eigendom en beheer van de haven in de afgelopen vijftien jaar verschillende malen van hand is gewisseld. Economische op- en neergang, discussies over de taken van de overheid, zwart geld, diep gewortelde verschillen tussen visserijgemeenschappen en tussen vissers en handelaren vormen de ingrediënten van een turbulente geschiedenis. De huidige situatie is zo dat de Groninger gemeente De Marne en de Friese gemeente Dongeradeel ieder 45% van de haven bezitten en de visafslag 10%. Sinds 2005 wordt de haven noodgedwongen niet meer bestierd door de vissers zelf – zij hadden tot die datum voor één euro per jaar de lasten en lusten - maar door een maatschappij in eigendom van beide gemeenten en de visafslag Lauwersoog b.v. Sinds 1 november 2004 mag Wim Woudstra zich directeur noemen van deze BV.

Het stond er begin 2005 niet goed voor. “Ik heb hard moeten bezuinigen en heb privileges afgeschaft. Er is een goede basis gelegd voor een gezonde bedrijfsvoering en het achterstallige onderhoud is aangepakt. We kunnen weer plannen voor de toekomst maken”. Natuurlijk ziet Wim dit als het resultaat van een professionele bedrijfsvoering maar hij geeft ruitertlijk toe dat ook sprake is van factoren die hij niet kan beïnvloeden. “Vijf jaar geleden meende iedereen dat het met de visserij niks meer zou worden; nu heb ik echter te weinig kaderuimte! Lauwersoog is uitgegroeid tot de grootste haven in Europa voor de garnalenvisserij en de tweede haven voor rondvis. Het feit dat het Westgat bij Ameland dieper en breder wordt, werkt in ons voordeel en versterkt de aantrekkingskracht van onze haven, mede bij Duitse en Deense vissers. Besef overigens dat maar 20% van de vis die bij de visafslag wordt verhandeld van schepen uit de haven komt, de rest wordt uit een grote omtrek met vrachtauto's aangevoerd en hier herverdeeld over Nederland en het meer of minder verre buitenland”.

Het onverwacht grote belang van de visserij voor de haven van Lauwersoog staat Wim overigens niet in de weg invulling te geven aan de opdracht die hij heeft van zijn raad van commissarissen: maak de haven levendiger, attractiever en meer multifunctioneel. Hij wil in het seizoen toeristische passanten trekken, een aparte steiger is met behulp van subsidie in ontwikkeling. Wim denkt dat er in 2015 een markt is voor 200 passanten ligplekken. Vaste plekken voor jachten en de bruine vloot zijn vooralsnog niet aan de orde, mede door beperkingen die voor de Waddenzee als geheel gelden. Hij stuit bij het realiseren van de nieuwe voorzieningen overigens wel op verzet bij de vissers: “Het is onze haven, zo zeggen ze, hoewel ze nog steeds aanleggen bij hun eigen steiger afhankelijk van waar ze uit de Waddenzee of het IJsselmeer afkomstig zijn. Ze zien nog niet dat een combinatie van visserij en toerisme ook hun voordelen kan opleveren. Ze zien de passanten alleen maar als overlast”.

Wim probeert het verzet van de vissers te duiden: “Ze reageren op de meeste ideeën en initiatieven negatief; ze zitten vol frustratie, en ik kan dat wel begrijpen als je ziet wat er de laatste decennia op hen is afgekomen. Maar er liggen ook structurele oorzaken aan deze houding ten grondslag. Ik noem het gemiddelde opleidingsniveau. Daar waar boeren op het Groninger en Friese platteland al vroeg kozen voor een goede opleiding van hun opvolger is het in de visserij nog steeds gebruikelijk dat je zo jong mogelijk zonder een goede basisopleiding in het bedrijf instroomt. Ze hebben daardoor veel praktische kennis van de visserij, maar missen bedrijfseconomisch inzicht en begrijpen de snel veranderende omgeving niet. Daarnaast worden ze als kleine zelfstandigen geheel door de markt gemangeld. Zo bepaalt een klein aantal tussenhandelaren de inkoopprijs. De grote gekoelde voorraden maakt het mogelijk elk protest van de vissers te trotseren”.

Welke risico's ziet Wim voor zich, zo vraag ik hem tot slot? Onverwacht antwoordt hij mij: “Ik zou juist risicovoller willen ondernemen”. Wim ziet grote mogelijkheden als het gaat om een ontwikkeling naar een duurzame energiehuishouding. Lauwersoog kan profiteren van energie uit eb en vloed, uit de overgang van zoet en zout én, zo stelt hij nadrukkelijk op basis van onderzoek, uit aardwarmte. “Ik weet zeker dat vissersschepen over enkele jaren niet meer zullen varen op dieselolie maar op elektriciteit Ik zie het helemaal voor me dat ze hier binnenvaren en met hun accu's inpluggen op grote opladers. Ik sta nu op het punt onderzoekers dat eens goed te laten uitleggen aan mijn commissarissen. Maar we focussen ons eerst op de verlenging van de beschikbare kaderuimte voor de duurzame kleinschalige visserij.”

Verwijzingen: www.havenlauwersoog.nl (in de loop van dit jaar wordt deze goed professioneel ingericht)

17. Interview met Bindert Verbeek

eigenaar COOP Verbeek, Holwerd, en bestuurslid Ondernemersvereniging Holwerd en omstreken

Vijf voor twaalf

Een rondgang door het dorp maakt het duidelijk: er zijn weinig winkels. Niet ongebruikelijk voor de vele kleine dorpjes van het Friese platteland, maar het gaat hier wel om Holwerd (1630 inwoners), na Dokkum de tweede kern – van 29 - binnen de omvangrijke gemeente Dongeradeel (24.710 inwoners). Bindert Verbeek somt op: “De laatste bakker is onlangs gesloten, de fietsenmaker is zeventig en heeft geen opvolger, en zaterdag stopt de SRV-man. In de laatste jaren zijn een groenteboer, een slager, een platenzaak, een installateur en een bloemenzaak verdwenen. Wat overblijft in het dorp is een kapsalon, een woonwinkel en mijn supermarkt”. Binderts COOP is wel splinternieuw. “Ik ben 30 jaar geleden begonnen met een SRV-wagen. Twaalf jaar geleden heb ik die verwisseld voor een vaste winkel in Blija, en weer vier jaar later voor een bestaande winkel in Holwerd. Om de concurrentie aan te kunnen met winkels in Dokkum moest ik in 2004 nieuwe plannen maken: nieuwbouw, drie keer zo groot als voorheen. Nu doet het in prijs en aanbod niet meer onder voor een supermarkt in de stad. De winkel voorziet nu in de behoefte van een flink gebied”. De exploitatie van de zaak staat voor hard werken, samen met vrouw, zoon, dochter, vier vaste krachten en 15 *part timers*.

Achterover leunen is voor Bindert geen optie. Hij is namelijk niet blind voor de ernstige problemen van het dorp. Het gaat niet alleen om het gebrek aan voorzieningen en de gebrekkige leefbaarheid maar ook om vergrijzing en het vertrek van vele dorpsbewoners. “Er staan op het moment wel 38 huizen te koop. Het is vijf voor twaalf”. Met gloed vertelt hij over welke mogelijkheden het dorp heeft en wat het dorp te doen staat. Met 38 ondernemers werkt Bindert aan de Holwerder *Fiersichten* (vergezichten). “Het antwoord op onze problemen kan alleen liggen in de ontwikkeling van het toerisme en de recreatie. Er zijn geen alternatieven. “Iedereen rijdt voorbij aan ons dorp, naar en van de boot naar Ameland. We moeten toch iets mee kunnen pikken van die anderhalf miljoen overtochten? Daarnaast biedt de omgeving van Holwerd groen, rust en ruimte. De mensen moeten het wel ontdekken. Ik denk daarbij ook aan de kwelders maar veel mensen kennen die niet. Als je daar in het buitendijkse gebied rondloopt, hoor je je eigen hart kloppen”. Bindert gelooft niet dat de keuze voor recreatie concurrentie betekent met de eilanden of andere gebieden aan de kust. Het is een groeiemarkt. De generatie van de baby boom gaat met pensioen, heeft veel geld te besteden en hecht juist aan de kwaliteiten die Holwerd in de aanbieding heeft. Het toerisme op de eilanden boet aan kwaliteit in doordat het te massaal wordt en het wordt er voor velen te duur, zo houdt mijn gesprekspartner me voor.

Ideeën om toeristen te trekken en onderdak te bieden zijn er binnen het dorp te over. “We hebben in Nederland twee grote pieren, één in Scheveningen, en de andere...? Juist, in Holwerd, en we doen er niets mee!” Bindert kijkt met enige jaloezie naar de positieve effecten van Esonstad op de werkgelegenheid en de omzet van de middenstand van Oostmahorn en Anjum. “Ik denk hardop na over een tweede Esonstad. Niet letterlijk natuurlijk. Ik denk aan een combinatie van twee plannen. Enerzijds een nieuw vakantiepark dat ruim is opgezet en groen is aangekleed. Anderzijds een versterking van het historisch karakter van Holwerd, met uitgebreide mogelijkheden om er toeristisch te verblijven. Misschien kunnen we zelfs wel denken aan het opnieuw voor scheepjes toegankelijk maken van de oude haven”.

Bindert is ongeduldig en hij wil duidelijkheid. “Holwerd is een pilotdorp binnen Dongeradeel voor gebiedsontwikkeling. Zoals het hier gaat, moet het straks ook in de andere kernen gaan. Maar dan wil ik wel weten van de gemeente wat ze me te bieden hebben. Laatst moest ik aan een gemeenteambtenaar wel drie keer vragen naar mogelijkheden tot subsidiëring. Hij gaf geen antwoord tot ik een beetje boos werd, Hij zei: in financieel opzicht niets. Goed dan weet ik dat! Ik wist toch al dat ik in zee moet met de gedeputeerde en met een projectontwikkelaar. Op dat soort mensen stap ik zelf af”.

Ik vraag Bindert aan het einde van het gesprek naar de oorsprong van zijn ondernemerszin. Hij vertelt me over zijn vader die de eerste was met een rijdende winkel. “Hij heeft ergens in de jaren vijftig of zestig wakker gelegen van een lening van fl 17.000,- voor de aankoop ervan. Maar uiteindelijk had hij er drie en een vaste winkel. Van heb ik heb geleerd dat je altijd je broek moet kunnen ophouden”.

Verwijzingen: www.coopverbeek.nl, www.holwerdonlin.nl ('Holwerder Fiersichten')

18. Interview met Hans Renes

historisch geograaf, Universiteit Utrecht en Vrije Universiteit

Verhaal

Met twintig studenten heeft Hans een week lang onderzoek gedaan naar het cultuurlandschap van Terschelling. Hij zit te wachten op de eerstvolgende boot terug; ik ben zojuist aangekomen. We ontmoeten elkaar in café Zeezicht, dicht bij de veerhaven van Terschelling. Directe aanleiding voor ons gesprek is het rapport dat Hans in 2007 samen met een collega schreef over de wijze waarop Staatsbosbeheer omgaat met de stuifdijken, naaldhoutbossen, duinweilanden, bunkercomplexen, eendenkooien en elzensingels op Terschelling. De natuur vormt in Nederland een gevestigd belang: herstel en behoud is op alle niveaus in regels, beleid en subsidieregelingen vastgelegd. Maar hoe staat het met het behoud van het cultuurlandschap?

“Ik denk dat er tussen Staatsbosbeheer en de bevolking een haat-liefde verhouding bestaat. De mensen weten natuurlijk dat Staatsbosbeheer al heel lang heel veel voor ze doet, maar soms komen ze de Staat, want zo noemen ze de al jaren geleden verzelfstandigde organisatie nog steeds, tegen. Staatsbosbeheer heeft zowat tweede derde van het eiland in bezit of beheer en geeft uitvoering aan nieuwe regelgeving en nieuw beleid op het gebied van de natuurbescherming en natuurontwikkeling. Ze behoren, zo is het gevoel, tot de buitenstaanders die wel even komen vertellen hoe het moet. Terwijl de eilanders bang zijn dat ze geleidelijk uit het grootste deel van het eiland verbannen worden en genoeg moeten nemen met het agrarische gebied en de dorpen”. We bekijken samen een artikel in het laatste nummer van de *Harlinger Courant. Nieuwsblad voor het Waddengebied*, waaruit blijkt dat men zich daar nog niet bij heeft neergelegd. De krant maakt melding van een forse strijd over de vraag of de strandpaviljoens van Hoorn en Oosterend het hele jaar open mogen blijven, terwijl ze nu tussen 1 november en 1 april gesloten moeten zijn. Hans: “De provincie zegt nee, onder verwijzing naar de aantrekkende werking van strandrijders en de overtreding van regels uit Natura 2000; gemeente en ondernemers zeggen ja omdat ze het zien als een logisch antwoord op de seizoensverlenging. Het is ook wel gek om juist voor de winter, buiten het voor de natuur belangrijke groei- en broedseizoen, de nadruk te leggen op absolute rust. Twee van mijn studenten hebben zich in de problematiek verdiept. Daar kwamen pissige reacties op van instanties die bang waren dat we een ingewikkeld proces zouden verstoren”.

“Maar in je rapport lees ik dat Staatsbosbeheer niet alleen staat voor het natuurbelang maar zeker ook oog heeft voor het cultuurlandschap en het behoud en beheer ervan”. “Ja, dat klopt”, zo antwoordt Hans. “Op landelijk beleidsniveau merkte ik zo’n tien jaar geleden een verandering. Men nam langzaam afscheid van de radicale natuurontwikkeling zoals Frans Vera die bijvoorbeeld voorstaat. Op lokaal niveau, bij de beheerders en de boswachters, bestond er eigenlijk altijd al grote belangstelling voor de wijze waarop het landschap door mensenhand was gevormd. Zij zien in tegenstelling tot grote groepen ecologen helemaal geen conflict tussen het in samenhang handhaven van cultuurhistorische waarden en natuurwaarden. Mensgemaakte natuur heeft vaak een enorme ecologische waarde en met een goed beheer kan je die in stand houden. Het grappige is dat ik merk dat de mensen van Staatsbosbeheer het publiek vaak ook veel meer vertellen over de geschiedenis van het gebied dan over de flora en de fauna. Ik denk dat je die voorkeur van het publiek ook ziet in de literatuur die wordt aangeboden in de lokale boekhandel. De natuurbeweging heeft iets verloren toen haar overigens zeer legitieme belang in regels, instituties en geldstromen werd vastgelegd. Voor veel mensen is natuur iets van buiten geworden: verhalen over en uit het verleden zijn van henzelf”.

“Wat heb je geleerd van je Terschellinger studie over en voor Staatsbosbeheer”, zo vraag ik Hans. “Twee dingen. In de eerste plaats heb ik opnieuw gezien dat bij het ontbreken van regels het behoud van het historisch cultuurlandschap alleen maar kan slagen als je de gebruikers, de omwonenden en de lokale bevolking er serieus bij betreft. Daar hebben ze gelet op hun belangen ook recht op. Maar het is ook helemaal niet lastig: de mensen beschikken over veel kennis en expertise en ze vinden het leuk. In de tweede plaats merkte ik voor het eerst dat je ook iets moet doen als een project niet doorgaat, bijvoorbeeld doordat subsidie uitblijft. Voor het herstel van Terschellinger elzensingels was een Europese subsidie aangevraagd in het kader van Leader+, maar die was buiten de schuld van Staatsbosbeheer niet toegekend. Dat was bij de andere partners niet bekend en zij leefden met het idee dat Staatsbosbeheer er zelf geen geld voor over had. Die onterechte zwarte piet had voorkomen kunnen worden met een simpel ‘exit gesprek’.”

Verwijzingen: Staatsbosbeheer 2008, *Cultuurhistorische elementen regio Noord, externe audit*.

19. Interview met Menno Beers

student Maritiem officier aan het Maritiem Instituut Willem Barentz (Noordelijke Hogeschool Leeuwarden), Terschelling

Meisjes

“In onze duizendjarige, rijke, maritieme historie heeft de Friese zeevaartschool ‘Willem Barentz’, mede door de sterke zeevarende traditie van de Terschellingens, een voorname rol gespeeld”, zo lees ik in een oud nummer van het tijdschrift van de vereniging van oud-leerlingen. Mijn eerste vraag aan Menno, die in het uniform van de koopvaardij voor me zit, is dan ook of hij van Terschelling of een ander eiland afkomstig is. “Nee ik kom uit Noord-Holland, uit Hoorn; tot mijn elfde heb ik gewoond in Tuitjehoorn”. “Ken je studenten die van de eilanden afkomstig zijn?”, zo luidt mijn vervolgvraag. Tot mijn verbazing – de vierjarige opleiding kent de laatste jaren een instroom die oploopt naar honderd studenten per jaar - kent hij er maar één, iemand van Terschelling. Het vrijwel ontbreken van eilander leerlingen wordt bevestigd door de conciërge, die wel van het eiland afkomstig is en jarenlang op de Holland-Amerika Lijn heeft gewerkt. Menno doet me als verklaring aan de hand dat veel Terschellingse kinderen kiezen voor het VMBO omdat alleen dat schooltype op het eiland is vertegenwoordigd. “Met VMBO alleen voldoe je niet aan de toelatingseisen van het instituut. Misschien dat ze op basis daarvan wel een maritieme opleiding op MBO-niveau volgen, maar dat is in Harlingen. Ik weet het niet. Eilanders die wel naar de wal gaan voor een hogere opleiding komen daar ongetwijfeld in aanraking met een veel groter aanbod in beroepen en keren daarom niet meer terug”.

Ik ben benieuwd waarom Menno voor de HBO-opleiding tot maritiem officier heeft gekozen. Zijn moeder werkt bij de belastingdienst en zijn vader als leraar in het VMBO. Ook zijn twee broers kiezen vrijwel zeker voor een ander beroep. ‘In het bloed’ zit het dus niet. Wat is het dan wel? Enthousiast vertelt Menno over zijn jarenlange bezoek als kind aan de vlootdagen in Den Helder en over de verhalen van een buurman die bij de onderzeedienst werkte. Eigenlijk wilde Menno bij de Marine, maar na een tip van een vriend ging hij kijken bij Willem Barentz. Wat hij zag bij de open dagen beviel hem. “Het is een brede opleiding met een goed toekomstperspectief. Het gaat hier niet alleen om weten, maar vooral ook om kunnen”. In de eerste twee leerjaren zitten alle studenten op een campus - het moderne woord voor internaat, zo meldt de conciërge me met een ironische ondertoon. “We zitten op een prachtige plek aan het wad, we zien elkaar voortdurend en we helpen elkaar”.

Alle studenten zijn lid van de studentenvereniging, waarvan Menno penningmeester is. Een groep van 250 studenten of meer is niet iets wat je over het hoofd ziet in een dorp als West-Terschelling (ca 2500 inwoners). “Er bestaat op het moment wel een goede verstandhouding met de jeugd van het dorp en het eiland, maar dat is wel anders geweest. We kunnen zo weer tegenover elkaar staan. De reden? Heel eenvoudig: meisjes”. De conciërge voegt – zonder ironie - toe: “De meisjes zijn onder de indruk van het uniform, dat weet ik van mijn zusje”.

Met welke ontwikkelingen wordt hij in zijn opleiding geconfronteerd? Hij noemt er drie: modernisering, het varen met steeds meer buitenlands personeel en de zorg voor het milieu. Over het laatste: “Er gaat in de scheepvaart nog steeds veel over de muur maar hier horen we wel welke schadelijke gevolgen dat heeft en welke hoge boetes er worden opgelegd. Op basis van onze kaarten weten we precies waar we aan welke regels gebonden zijn. In Alaska is zelfs de uitstoot van uitlaatgassen verboden”. In de opleiding wordt het wad gebruikt om de leerlingen vertrouwd te maken met de flora en fauna van kustgebieden. Menno wijst naar buiten, naar een lange en brede donkergrijze streep op enkele honderden meters van de dijk. “Kijk daar liggen grote banken Japanse oesters. Dat is een soort die met balastwater uit het Verre Oosten naar Europa en naar ons is gekomen”. Hij – of, bij navraag, de conciërge – heeft ze nog nooit gegeten.

Over zijn toekomst maakt Menno, nu 19 jaar, zich in het geheel geen zorgen. Buiten het feit dat hij in z’n tweede jaar nog vakken uit de propedeuse moet afronden. Werkgevers vechten om afgestudeerden. Het liefst wordt hij werkzaam in het vervoer van groot stukgoed. “Daar moet je zelfstandig aan rekenen om te komen tot een veilige belading”. Overigens zal hij na tien of vijftien jaar de grote vaart vaarwel zeggen en zal hij kiezen voor een kantoorbaan aan de wal. “Hopelijk komt er een gezinnetje”. Misschien dat hij doorgaat tot z’n 50ste of 55ste, maar dan moet het hem heel goed bevallen. Waar komt hij dan terecht? Wat ziet hij als zijn thuisbasis? Is Terschelling een optie? “Nee, na mijn studie ga ik, denk ik, terug naar mijn ouders, naar Hoorn. Als student ben ik hier weliswaar ingeschreven en ik mag dat ook na mijn studie blijven, maar ik blijf niet op Terschelling. “Misschien als ik oud ben”, zegt hij gekscherend. “Of”, zo voegt de conciërge toe, “als je hier een meisje vindt”.

Verwijzingen: www.nhl.nl/maritiem.

20. Interview met Hille van Dieren

eigenaar van het Wrakkenmuseum in Formerum, Terschelling, en lid duikteam Ecuador

Dildo

We horen twee mensen hard lachen, boven in het museum. “Als ik weet in welke hoek ze staan, kan ik je precies vertellen wat hun aandacht heeft getrokken. Zo ligt er boven een enorme blauwe dildo met het bordje ‘goedgekeurd door de Nederlandse vereniging van huisvrouwen’. Toen ik dat ding op een ochtend op het strand vond, wist ik eerst helemaal niet wat het was. Toen ik het door had gooide ik hem weg, maar mijn vrouw zei ‘Neem nou maar mee, want ik weet zeker dat je er straks voor teruggaat’. Ze had gelijk, ik neem alles mee van het strand”.

Het Wrakkenmuseum van Hille van Dieren geniet intussen internationale belangstelling. Volgens de Canadese kunstenaar en wetenschapper Donald Lawrence is het een initiatief dat vraagtekens plaatst bij de belangrijkste kenmerken van het klassieke museum en daarmee een uitnodiging vormt opnieuw na te denken over vorm en functie van het museum. Het Wrakkenmuseum is volgens Lawrence een bron van inspiratie voor de vormgeving van wat in het Engels een *inclusive museum* heet: een museum dat is bedoeld voor een veelheid aan publieksgroepen, experimenteert met andere vormen van interactie en uiteenlopende verhalen wil vertellen.

“Inderdaad, ik heb wel eens echte museummensen op bezoek gehad en die vertellen me dan dat ik het doe zoals het niet moet. Ik heb daar geen boodschap aan. De meeste musea vind ik steriel, saai en ik kan bij de objecten nooit vinden wat het is. Onlangs was ik toevallig in het Teylersmuseum in Haarlem getuige van een ingewikkelde discussie over de belichting van een object. Twee museummedewerkers kwamen er niet uit. Maar als ik een mooi voorwerp heb, dan zet ik daar een lampje op!” Ik vraag Hille naar zijn uitgangspunten. “Ik neem mijn kleinkinderen als uitgangspunt; zij moeten het leuk vinden”. Intussen trekt het museum meer dan 20.000 bezoekers per jaar. Uit een recente enquête, zo vult zijn zoon aan, zou blijken dat 91 van de 100 bezoekers aan Terschelling het museum heeft bezocht. “Ik weet het aantal bezoekers niet precies want als je één kaartje hebt gekocht mag je de rest van de vakantie gratis binnen. Dat weten de mensen te waarderen”.

Het museum kent intussen een lange voorgeschiedenis die terug gaat tot in de jaren zeventig. “Het is begonnen met een kleine vitrine in ons café. Stapje voor stapje is het groter geworden. Zonder plan. Ik doe wat in me opkomt. Zo heb ik na het lezen van een boek over follies en gesprekken met een reeks van enthousiaste folly-bouwers in de achtertuin mijn eigen folly gerealiseerd. Een ander voorbeeld: onlangs kwam ik in het Utrechtse Geldmuseum en toen zag ik de ‘gulden middenweg’, een in doorzichtig plastic vormgegeven pad van munten. In een reeks van jaren hebben bezoekers hier duizenden munten in een schatkist gegooid; daar ga ik hetzelfde mee doen. Daar maak ik een mooie vloer van”.

Het is me duidelijk dat Hille als uitbater van een café en restaurant de bezoekers wil vermaken. Maar hij wil meer, dat blijkt uit het feit dat hij per jaar meer dan vijftig schoolklassen rondleidt. “Ik wil laten zien dat de berging van schepen en scheepsvrachten eeuwenlang van essentieel belang is geweest voor de eilander economie. De vele scheepsrampen, soms wel tot tien per jaar, leverden veel geld op, tot ver in de twintigste eeuw. Rederij Doeksen is er groot van geworden. Er werd vroeger gevochten én betaald voor het ambt van drost want dan had je recht op een derde van de inkomsten uit bergingen en de jutterij.” Ik vraag Hille naar de huidige inkomsten uit de jutterij. “De inkomsten zijn van geen belang meer, het kost veel meer dan het opbrengt. Je hebt een goede *four wheel drive* nodig en die is door het gebruik op het strand en al het zout binnen de kortste keren niets meer waard”.

De laatste opmerking brengt ons op een *hot issue* op de eilanden: het rijden op het strand. Vroeger was dat een eilander recht maar enkele jaren geleden is die exclusiviteit door een bezoeker van de vaste wal aan Ameland met succes bij de rechter aangevochten. Er mag niet worden gediscrimineerd op basis van gemeentelijke herkomst. Voor € 11,- kan iedereen tegenwoordig bij de gemeente Terschelling een vergunning krijgen om op het strand te rijden, van 1 november tot 1 april. De vraag is waar de wal het schip keert. Ik begrijp namelijk dat bijvoorbeeld op de zondagmiddag de eilanders in optocht naar het Ameland gat rijden. “De verwachting was dat Natura 2000 een einde zou maken aan het rijden op het strand maar het bijbehorende beheerplan staat het toe”. Op dat moment komt een bekende van Hille binnen, een geboren Terschellinger die onlangs na dertig jaar naar het eiland is teruggekeerd. “Toen ik hier weer een huis had heb ik meteen een landrover gekocht, een witte Defender uit 1992. Dat hoort er bij, maar rijden op zondag: nee, dan is het me veel te druk!”.

Verwijzingen: www.wrakkenmuseum.nl.

21. Interview met Elles Bulder

cultuur-historisch, -toeristisch en –educatief onderzoeksbureau Elles Bulder en zakelijk leider van de theateervoorstelling *OCCIS. De droom van een koning over water en graan*

Graanmachine

“Met de openluchtvoorstelling wilden we een laagdrempelige en plezierige kennismaking bieden met de geschiedenis van het Oldambt. *De Graanrepubliek* van Frank Westerman vormde daarbij het uitgangspunt”. Elles Bulder vertelt me over het doel van het theaterproject OCCIS dat in 2008 vorm kreeg aan de randen van het Oldambtmeer. “Een ander doel was brede groepen van de samenleving te betrekken bij een hoogwaardige theaterproductie”. Wat heeft zij, zo vraag ik, daarvoor moeten doen? “Het project bestond uit twee delen. Het eerste betrof de voorstelling zelf. Die hebben we vormgegeven als een coproductie van meer dan tachtig amateurs en enkele professionals. Bijna honderd theater-, muziek- en dansgezelschappen en koren hebben we voor deelname aangeschreven en laten participeren in zogeheten olopavonden. Daaruit formeerde zich als vanzelf een groep van deelnemers. Het tweede deel – ‘Achter de schermen’ - omvatte alle technische voorbereidingen en ondersteuning. Dat hebben we gedaan met de leerlingen van een aantal VMBO-scholen. In totaal waren meer dan driehonderd mensen bij de productie betrokken.” Niet het geld of de inhoud, maar het bij elkaar brengen én houden van deze omvangrijke en zeer uiteenlopende groep heeft Elles en haar bureau de meeste energie en tijd gekost.

OCCIS*, zo vat Elles kort samen, handelt over de gelijknamige zoon van een koning die na vele omzwervingen naar huis terugkeert. Thuisgekomen wordt hij geconfronteerd met een boerenopstand, waarin zijn vader de dood vindt. Tegen wil en dank wordt Occis de nieuwe koning. Indachtig zijn reiservaring dat armoede meestal leidt tot grote misstanden, werkt hij met volle overtuiging aan nieuwe welvaart voor zijn volk. Hij slaagt erin zijn volk tot rijkdom te brengen met een zelfgemaakte ‘graanmachine’. Tegen de verwachting in treedt echter geen situatie van nieuw geluk in: nieuwe vormen van ongelijkheid en conflict ontstaan. Occis vermoordt uiteindelijk zijn moeder, vernietigt de graanmachine en laat alles achter zich. Niet dan nadat hij het volk heeft duidelijk gemaakt dat ze de verantwoordelijkheid voor hun eigen leven weer moeten nemen.

“Hoe moet ik het toneelstuk duiden”, zo vraag ik Elles. “Occis handelt over maakbaarheid. Ik geloof daar niet zo in. Iets kan niet alleen *top down* of alleen *bottom up* vorm krijgen, het is altijd én-én”. Elles geeft een voorbeeld uit haar eigen werk. “Op het moment zijn verschillende politici en beleidsmakers in Oost-Groningen bezig met city marketing: hoe krijgen we de regio op de kaart. Ze vergeten daarbij vaak dat het niet volstaat je alleen naar buiten te richten, je moet ook naar binnen kijken. Niet alleen buitenstaanders hebben namelijk het idee dat Oost-Groningen weinig te bieden heeft, maar ook de bewoners zelf. Ze zeggen vaak: ‘het is niks, en het wordt ook niks’. Aan dat negatieve zelfbeeld moet je eerst wat doen, zeker ook bij jongeren”. Het is me duidelijk dat OCCIS op een positieve manier wil bouwen aan het Oostgroninger zelfbeeld. Zonder de regio te verlaten konden amateur-spelers door de professionele ondersteuning, de samenwerking met professionals en de toestroom van veel publiek voor het eerst groeien in hun hobby. VMBO-ers werden serieus genomen. Maar ook hier werd Elles geconfronteerd met de effecten van een negatief beeld van de regio. Zo was het moeilijk om belangstelling van de media te verkrijgen, niet alleen landelijk, maar zelfs binnen de provincie. “Wat uit Oost-Groningen komt, kan niks zijn, zo wordt gedacht”.

Ik vraag aan Elles hoe oud dit negatieve beeld van de regio is en hoe het is ontstaan. Ze weet het niet. “Het lijkt wel”, zo opper ik, “alsof het in de ‘genen’ van het gebied en de mensen zit. Elles: “Ik denk het niet. In de 19de eeuw had je hier immers te maken met een zeer zelfbewuste en succesvolle boerenelite. Is het negatieve beeld misschien pas na de Wederopbouw ontstaan? Met de grote veranderingen in de landbouw en de daaraan gelieerde industrie, zoals de sluiting van de fabrieken voor strokarton?”. Met die sombere geschiedenis in het achterhoofd vraag ik Elles naar de vooruitzichten voor de regio. Ze maakt zich zorgen. “Op zich hoeft een slinkende bevolking geen probleem te zijn maar de krimp heeft specifieke demografische, economische en sociale kenmerken, waardoor op alle vlakken de vitaliteit verdwijnt.” “Van bijzonder belang”, zo meent Elles, “is te waken voor de teloorgang van een politiek-culturele elite, waardoor de externe vertegenwoordiging van de regio en de vermogens van de regio om haar toekomst zelf te bepalen worden aangetast. “Wellicht”, zo verzucht ze “is dat een reden om voor de aanstaande samenvoeging van gemeenten in ’t Oldambt te zijn. Wellicht trekt dat voor bestuurlijke posities mensen met kwaliteit aan”.

* Een omkering van de voornaam van Sicco Mansholt, de hoofdpersoon van Westermans *Graanrepubliek*, voormalig minister van Landbouw en eurocommissaris voor landbouw.

Verwijzingen: www.ellesbulder.com en www.occis.nl.

22. Interview met Martijn de Jong

bestuurslid Stichting Wad

Front

Een woongroep, dat is waar Martijn de Jong, in Groningen deel vanuit maakt. Gekscherend stel ik hem de vraag of deze ‘uitstervende’ vorm van samenleven vraagt om wettelijke bescherming. Lachend vertelt hij me dat zijn woongroep al jaren panden bewoont waar sprake is van langdurige leegstand. Nu verblijven ze nog zeker enkele maanden in het prachtige Prinsenhof aan het Groninger Martinikerkhof. Ik stel zijn rondleiding door het pand op prijs maar ik kom voor iets anders. Ik ben nieuwsgierig naar de betrokkenheid van een rasechte natuurbeschermer bij het Waddengebied. Martijn is immers één van de spraakmakende leden van de succesvolle actiegroep de Wilde Kokkels.

Martijn vertelt me hoe hij in de natuurbescherming verzeild is geraakt en welke rol hij heeft gespeeld in de strijd voor het natuurbehoud in de Wadden. Het valt me op dat in zijn verhaal sprake is van een reeks van conflicten binnen en tussen de verschillende natuurorganisaties die zich met de Wadden bezig houden, de partijen in de huidige coalitie Wadden Natuurlijk. Terwijl veel bewoners van het gebied deze toch zien als één front. Martijn: “Inderdaad, ik denk dat we in het verleden wel 70% van onze tijd hebben besteed aan interne strijd. Het gaat er om dat we zo veel mogelijk met één stem spreken. Iedere groep mag een eigen standpunt uitdragen, maar dat moet van tevoren worden afgestemd. Niemand mag voor verrassingen komen te staan”. Met argusogen kijkt Martijn dan ook naar de voortdurende strijd tussen de inhoudelijke mensen binnen de verschillende verenigingen en hun op publiciteit georiënteerde voorlichters. “Daarnaast is het ook belangrijk iedereen, juist ook nieuwe mensen, op het juiste spoor te houden en ze te herinneren aan het beleid zoals we dat misschien al jaren geleden en vaak na veel discussie hebben vastgesteld. Beslissend voor je succes als organisatie is je collectieve geheugen”.

Voor Martijn is het centrale uitgangspunt in de omgang met Waddengebied helder. “In de PKB voor het Waddengebied (Planologische KernBeslissing, JB) staat dat de Wadden een natuurgebied vormen met beperkt menselijk medegebruik. Er is dus sprake van een hiërarchie in doelen en geen sprake van een dubbeldoelstelling. Er is geen sprake van een gelijkwaardige behartiging van natuur én economie. Er bestaat genoeg onderzoek dat aantoonde dat dat niet werkt in natuurgebieden. Het betreft dus een juiste democratische beslissing waarvan de vertaling naar de praktijk ook makkelijk te maken is. Dat blijkt wel uit de vele zaken die we met succes bij de rechter, en tot aan de Raad van State, aanhangig hebben gemaakt. Ik heb dus geen boodschap aan de mensen die denken dat ze zich niet aan de wet hoeven te houden omdat ze er al waren vóór de wet”.

Kan Martijn zich verplaatsen in de bezwaren die met name de visserij tegen de natuurbeweging heeft? “Ik verwijt de natuurbeweging”, zo luidt de zelfkritiek van Martijn, “dat ze nooit goed over het voetlicht hebben kunnen brengen dat constructief overleg tussen de natuurbeweging en de visserij voor de natuurbeweging altijd samen moet gaan met het gebruik van formeel-juridische rechten en procedures. Daartoe zijn we gedwongen omdat het in de Wadden nog steeds niet goed geregeld is hoewel de uitgangspunten helder zijn”. Waar denkt Martijn dan aan? “Er moet voor de Wadden één beheerorganisatie komen: het is nu eerder een gevecht tussen bijvoorbeeld RWS en LNV en de onderdelen ervan. Daarnaast moeten we af van de verwarrende stapeling van vormen van bescherming maar vooral van het vergunningenmonster. Ik beschouw de Wadden als een *commons* en daar past een tendersysteem met concessies veel beter bij. Zoals bij de omroepen. Laat partijen tijdelijk toe en controleer of ze het goed doen.”

“Maar”, zo houdt ik Martijn voor, “wordt de onzekerheid bij de mensen niet ook veroorzaakt door een salamatactiek: eerst de kokkelvisserij eruit, dan de mosselzaadvissers en straks de garnalenvissers, en wellicht de handkokkelvisserij? “Ik denk dat je gelijk hebt als je zegt dat we duidelijkheid zouden moeten scheppen en zouden moeten aangeven wat ons ‘eindbeeld’ is, een visie”. Wat zou zo’n visie voor het Waddengebied behelzen? “Heel kort door de bocht, met een onderscheid naar vier zones: op de stranden en de duinen is de strijd al lang beslecht. In de polders op de eilanden moeten we naar een eigendom- en beheerssituatie waardoor een einde komt aan agrarische *rat race*. Allerlei neveninkomsten maken het nog steeds mogelijk conform de eisen van de wereldmarkt te boeren; dat is absurd en desastreus voor het landschap. De Waddenzee zelf is nog steeds het grootste strijdtoneel. Daar moeten we toe naar een duurzame sluiting van minstens 70% van het gebied. Voor de rest moeten we precies definiëren welke functies nodig zijn, wat mogelijk is en – vooral - hoe er wordt gecontroleerd. Duurzame visserij – op ecologisch, economisch, energie- en sociaal gebied – is de toekomst. De belangrijkste mogelijkheden tot ontwikkeling liggen in het binnendijkse gebied. We moeten de harde grens tussen land en zee slechten. Ik zie tot bijvoorbeeld een kilometer landinwaarts grote mogelijkheden voor

natuurontwikkeling op de grens van zoet en zout maar ook voor aqua-cultuur. Daartoe hebben we in 't Noorden uitstekende mogelijkheden: de expertise van de RUG, relatief goedkope grond, straks wellicht warm water van energiecentrales, korte bestuurlijke lijnen en een goed klimaat van samenwerking. Het probleem is alleen dat de bestuurders nog te veel met de rug naar de zee staan”.

Verwijzingen: www.stichtingwad.nl en www.waddennatuurlijk.nl.

24. Interview met André Seinen

directeur Meromar Seafoods BV, Harlingen

Niet bijten

Velen zien een ondernemer
als een gevaarlijke wolf
die men zou moeten doodslaan
Anderen zien in hem een koe
die men eindeloos kan melken
Slechts weinigen zien in hem
een paard die de wagen trekt¹

Zo lees ik op een ingelijst borduurwerkje dat hangt in de ontvangstruimte van schelpdierbedrijf Meromar Seafoods. De toon is gezet, zo denk ik, nog voordat ik André Seinen, directeur van het bedrijf, heb ontmoet. Bij het begin van het gesprek maakt hij me duidelijk dat hij niet wil spreken over de aanhoudende controverse tussen de visserij en de natuurbeweging. Alles wat ik op basis van het interview publiceer, wil hij van tevoren lezen en van goedkeuring voorzien. Ik durf niet meer te vragen of ik het gesprek op band mag opnemen.

André blijkt echter een aanstekelijk verteller te zijn die er in slaagt sympathie te wekken als het gaat om de wisselvallige geschiedenis van de economische bedrijvigheid van hem en zijn familie. De vader van André blijkt in de jaren tachtig en negentig in Nederland en Duitsland een bloeiend, internationaal bedrijf gehad te hebben in de vangst, verwerking en afzet van schelpdieren. Daar kwam midden jaren negentig abrupt een einde aan, mede doordat, zonder echte compensatie, de rechten om op kokkels te vissen in de Duitse Waddenzee werden ingetrokken. Het bedrijf van zijn vader ging in 1996 failliet. André, zijn vader en zijn broer stonden er helemaal alleen voor. Met één schip, en met schulden, trokken ze er met z'n drieën op uit. Met alleen de hoop opnieuw iets op te bouwen. Soms moesten ze zelf opereren als loonvisser, maar dat was pure armoede, zo verzekert André me. Een voordeel was wel dat ze van oudsher vertrouwd waren met de Spaanse markt: in vergelijking met Nederland weet men in Spanje een veel breder assortiment aan schelpdieren te waarderen: nonnetjes, kokkels én mesheften. De familie Seinen slaagde er via *trial and error* in te vissen op laatstgenoemde soort. Ook in de kokkelvisserij kwamen ze op nieuwe ideeën. Ook daar was en is de Zuid-Europese markt het belangrijkste afzetgebied. Een belangrijke stap wist de familie te maken toen ze na enkele jaren bij een visverwerkende fabriek in IJmuiden ruimte kregen om de eigen vangsten te verwerken en op de Spaanse markt af te zetten. André ging daarvoor definitief van boord. Langzaam ging het weer bergopwaarts en in 2002 kon in Harlingen een fabriekje worden geopend. Van groot belang voor de uitbouw van het bedrijf was het verdwijnen in 2003 van het Wad van de mechanische kokkelvisserij. Het traditionele handkokkelen kreeg daardoor de ruimte. André is afnemer van vier handkokkelaars die vanuit de haven van Harlingen werken. In 2006 bouwde hij een nieuw en groter bedrijfspand.

André maakt me op hoofdlijnen deelachtig aan de werking van de markt sinds het verdwijnen van de mechanische kokkelvisserij. “Natuurlijk bood de uitkoop van de kokkelvisserij kansen voor de handkokkelaars. Alleen bestaande vergunningen werden verlengd en zij konden hun productie vergroten. Ik denk dat ze voor het eerst hun kostje bij elkaar konden schrapen. Ze hoefden niet noodzakelijk buiten de seizoenen om nog ander werk te verrichten of te vertrouwen op het betaalde werk van een partner of familie. Dat lijkt positief, maar een groot deel van het aanbod viel weg en daardoor schoten de prijzen omhoog. Ik denk dat er sprake was van een verviervoudiging van de prijs. Daardoor verminderde de vraag: kokkels werden te duur voor de Spaanse consument. De markt is intussen gehalveerd. Het wegvallen van de goedkope Nederlandse kokkels betekende ook dat het lucratief werd kokkels te oogsten in andere gebieden, zoals Engeland. De koers van het Pond helpt ons daarbij niet. Daar komt bij dat sinds twee jaar voor Nederland sprake is van een quotum. Tot slot”, en André kan zijn verbazing en verontwaardiging niet verbergen, “deden de oude kokkelvisserij opnieuw hun intrede: zij kregen namelijk niet alleen een enorme zak met geld mee maar nota bene ook tien vergunningen voor handkokkelen! Hoe ze dat voor elkaar kregen, mag jij me vertellen.” Intussen zijn de kokkelprijzen met 25 tot 40% gedaald. “Alle voedselprijzen zakken immers”.

¹ De oorspronkelijke formulering van Winston Churchill luidt: “Some people regard private enterprise as a predatory tiger to be shot. Others look on it as a cow they can milk. Not enough people see it as a healthy horse, pulling a sturdy wagon.”

Ik bespreek met André de mogelijkheden tot exploitatie van de Japanse oester. “Het grote voordeel van oesters is dat ze makkelijk te bewaren zijn. Japanse oesters zijn ook veel beter van smaak dan de Zeeuwse. Het probleem is echter dat je in de Wadden groter afstanden moet afleggen om ze te rapen en dat maakt ze kostbaar”. André is echter blij met de experimentele vergunningen voor het rapen van oesters voor de handkockelaars en enkele andere kleine vissers. Hij heeft over de mogelijkheden wel een goed gevoel. Maar een grote markt zal het nooit worden, zeker niet in Nederland. Buiten mosselen eten Nederlanders eigenlijk niets van wat aan de andere kant van de dijk te vinden is. “Voor Nederlanders mag er bijvoorbeeld geen korreltje zand in een schelpdier zitten. Dat komt omdat ze er in bijten, terwijl je eigenlijk, zoals de Spanjaarden dat doen, alleen je tong en gehemelte moet gebruiken”.

Verwijzingen: www.meromar.nl.

25. Interview met Peter Karstkarel

architectuurhistoricus en publicist

Prikkelen

In Leeuwarden spreek ik met Peter Karstkarel, schrijver van een indrukwekkend, encyclopedisch oeuvre over dorpen en kerken in Friesland en Groningen. Opnieuw tijdens mijn reis vormt de onzekere toekomst van de vele kerkgebouwen in Noord-Nederland een belangrijk thema van gesprek. Overeenkomsten én verschillen in aanpak tussen Groningen en Friesland worden me daarbij duidelijk. Peter heeft er voor gezorgd dat we vrij precies weten welk gevaar de kerkgebouwen in Friesland lopen, het gebied met de hoogste dichtheid van kerken in de wereld. De getallen zijn indrukwekkend. In de komende tien jaar zullen meer dan honderd kerken hun oorspronkelijke functie verliezen, terwijl er al tientallen leegstaan. Het bezit van de Alde Fryske Tsjerken, de tegenhanger van de Oude Groninger Kerken, niet uitgezonderd. Hij noemt een voorbeeld. “Ik ken een klein kerkbestuur van de PKN in een hoek van Littenseradiel dat eigenaar is van zeker zes monumentale kerken in vrijwel even zoveel dorpen. Daarvan zijn er zes met een monumentale status. Ze hebben echter maar 30 lidmaten en ze weten geen opvolgers te vinden voor vrijvallende bestuursfuncties. Dat is een echte noodsituatie waaruit het bestuur zelf geen uitweg weet. Daar is hulp van buiten nodig”. Peter is vertrouwd geraakt met de problematiek door het onderzoek dat hij vorig jaar heeft verricht voor de Oude Kaart van Nederland, een brede inventarisatie van leegstand van cultuurhistorische waardevolle gebouwen in Nederland.

Uit het onderzoek kwam voor Friesland overigens ook een positief resultaat. Peter wist binnen de provincie niet meer dan 21 boerderijen van monumentale of grote cultuurhistorische waarde te vinden die leeg staan of in ruïneuze staat verkeren. Dat is maar 0,2% van de voorraad. Daarmee is de situatie in Friesland het meest gunstig van Nederland. Groningen steekt echter zeer negatief af bij de Friese situatie. Peter beschrijft een situatie in het Oostgroninger Hamdijk waar aan één lange weg wel 12 boerderijen staan, waarvan een stuk of vijf leeg staan en een paar zelfs bijna tot ruïne vervallen zijn. Dat heeft uiteraard te maken met verschillen in de sociaal-economische situatie, maar vooral met de gemiddelde omvang van de boerderijen. De enorme boerderijen in Oost-Groningen lenen zich slecht voor herbestemming. De Friese boerderijen daarentegen zijn in grootte meer gemiddeld en kunnen beter worden ingedeeld voor bewoning door meerdere gezinnen.

Terug naar de kerken. Ik vertolk de rol van advocaat van de duivel. “Is het niet vanzelfsprekend dat het zeer ingrijpende en onomkeerbare proces van de ontkerkelijking zichtbaar wordt in onze gebouwde omgeving en dat vele kerken zullen verdwijnen?” “Nee!”, zo reageert Peter fel. “Je moet beseffen dat de kerk meer dan duizend jaar het centrum van de lokale gemeenschap is geweest. Dat is voor mij de belangrijkste functie van het gebouw en dan maakt het voor mij weinig uit of dat op een religieuze voorstellingswereld teruggaat of niet”. Het onderbrengen in de kerk van collectieve voorzieningen is dan ook de oplossing die Peter voor zich ziet. Ik werp tegen dat juist in Friesland – en veel meer dan in Groningen - van oudsher een goed functionerend netwerk van dorps huizen bestaat. “Dat is maar heel betrekkelijk. Ik noem je het voorbeeld van Lollum. Daar heb je de oude kerk en een grote kerk uit de tijd van de doleantie, beide nu van de PKN. Er is ook een dorps huis, maar de exploitatie is afhankelijk van de verhuur over meerdere avonden aan de biljartvereniging. Eigenlijk fungeert het als een goedkoop café en dat staat op gespannen voet met het gebruik door het koor, de toneelvereniging en het muziekkorps. Het zou het meest zuiver zijn als je van het dorps huis weer een echt café maakt en één van de kerken herbestemd tot een echt dorps huis waar iedereen gebruik van kan maken. Gelukkig ziet de dominee dit ook en hij werkt nu aan een plan waarin de grote kerk omgezet wordt in appartementen en een dorps huis. Ik hoop dat het een pilot project wordt als de provincie straks geld uittrekt voor het probleem van de kerken.”

Peter ziet het als zijn verantwoordelijkheid om de publieke discussie over de toekomst van de kerken aan te jagen. “Mijn stelling is niet dat alles bewaard moet blijven. Ik vraag van de mensen wel dat ze nadenken en dat ze zich bewust zijn van de mogelijkheden en van de keuzes die gemaakt worden. Afbraak mag geen vanzelfsprekendheid zijn”. Als Peter zich bemoeit met specifieke gevallen, is hij echter terughoudend. “Ik breng via lezingen graag de waarde van de kerkgebouwen, ook die uit de periode van de Wederopbouw, onder de aandacht van mensen maar ik zeg nooit hoe ik denk dat het moet. Ik prikkel ze en ik hoop erop dat de mensen in het dorp zich verantwoordelijk gaan voelen en zelf initiatief nemen. Levensvatbare initiatieven, zo is mijn stellige overtuiging, kunnen alleen van onderop komen”.

26. Interview met Herman Proper

conservator in vrijwillige dienst van het Kazemattenmuseum, Kornwerderzand

Vrijwillig

In het Kazemattenmuseum van Kornwerderzand ben ik nog nooit geweest. Ik weet daarom niet wat me te wachten staat als ik op een grijze dinsdagochtend op de Friese kop van de Afsluitdijk uit de bus van Leeuwarden naar Alkmaar stap. Van de halte naar het museum moet ik een route volgen die me over de snelweg en via een reeks van trappen tot twee keer toe over én onder dezelfde brug doorvoert. Al wandelend betwijfel ik of het museum wel goed bereikbaar is voor minder valide en oudere mensen.

In een oud dijkmagazijn van Rijkswaterstaat word ik op hartelijke wijze ontvangen door drie oudere mannen. Koffie en koek wordt geserveerd: één van de heren is vrijdag jarig. Mijn gastheer, zo blijkt, is er nog niet. Links naast me zit een vrijwilliger die verantwoordelijk is voor het onderhoud van twee oude dieselmotoren. Hij is met 63 jaar één van de jongste vrijwilligers. Binnen een kwartier schuiven rond de tafel nog negen andere vrijwilligers aan. De dinsdag blijkt een van de twee vaste dagen in de week te zijn waarop in de winter – het museum is van 1 november tot 1 april gesloten – een deel van de vrijwilligers zich verzamelt om groot onderhoud te plegen. Toevallig komt rechts naast me de oudste vrijwilliger zitten: 78 jaar. Als kleine jongen heeft hij met zijn vader op de dijk bij Hindeloopen gekeken naar het Duitse bombardement op de kazematten van Kornwerderzand. Hij beklemtoont hoe prettig hij het vindt om voor het museum te werken. “Ik heb geen zin om thuis van achter de vitrage te kijken wie er nu weer een nieuwe fiets of broek heeft aangeschaft!”

Herman Proper komt binnen en neemt me mee naar een klein kantoor op de zolder van het gebouwtje en steekt van wal. “Rijkswaterstaat heeft de verkeerssituatie op de brug hier twee jaar geleden ingrijpend gewijzigd. Men bleek echter geen weet te hebben van ons bestaan en ze hebben het oude pad over de brug zo smal gemaakt dat er door de nabijheid tot de snelweg een veel te gevaarlijke situatie ontstond voor onze bezoekers. Uit nood hebben ze toen die trappen bedacht”. Hij verzucht dat iedereen wel het grote historische belang van de plek inziet en de waarde van het museum, maar dat als puntje bij paaltje komt Rijkswaterstaat - de eigenaar en beheerder van het gebied - onze aanwezigheid alleen maar ongemakkelijk vindt. “Ik heb lang genoeg bij de rijksoverheid gewerkt om te weten dat steun voor clubs zoals de onze niet tot hun *core business* behoort”.

“We ontvangen hier ieder jaar zo’n 12 tot 13.000 bezoekers, een belangrijk deel daarvan zijn schoolklassen en groepen. Enkele duizenden bezoekers worden door ongeveer dertig vrijwilligers in groepen rondgeleid. Met gemak praten die twee uur vol”. Herman vertelt me dat de stichting zo’n zestig vrijwilligers heeft, meest mannen. “Hoe ben je zelf betrokken geraakt?”, zo vraag ik. “Een aantal jaren geleden ben ik vanuit het Gooi naar Friesland verhuisd. Op een van de eerste dagen dat ik in mijn nieuwe dorp Koudum over straat liep werd ik aangehouden door een dorpsbewoner. ‘Hé, jij bent nieuw hier: wil je bij het koor?’ Nou, daar had ik geen zin in; ik kan helemaal niet zingen. ‘Dan moet je vrijwilliger worden bij het Kazemattenmuseum’. Ik wist niet waar hij het over had, terwijl ik er zo vaak langs was gereden. Ik ben toen naar een vrijwilligersavond in Bolsward en naar het museum gegaan en trof daar een ongelofelijk goede sfeer. Toen was ik verkocht”.

Herman vraagt me kort aan te sluiten bij een vergadering van een kleine commissie die bezig is met het opstellen van een nieuw beleidsplan. Dat biedt me de mogelijkheid om te vragen naar de toekomst van het museum. Hoe gaat men bijvoorbeeld om met het toenemende aantal regels met betrekking tot veiligheid en museum- en collectiebeheer? Het bestuur en alle vrijwilligers, zo teken ik op uit de monden van de leden van de commissie, zijn unaniem: verbeteren, ja; het inrichten van een kleine en betaalde professionele organisatie, nee. Dat vereist niet alleen veel meer inkomsten en subsidie maar zou ook een einde maken aan de zeer platte organisatie waarin alle vrijwilligers zich juist zo op hun plaats voelen.

Het beleidsplan blijkt zich vooral uit te spreken over het doel van het museum: educatie. In mijn gesprek met de commissie rolt wordt het ene na het andere voorbeeld gegeven waaruit blijkt dat de kennis van de gemiddelde bezoeker over de Tweede Wereldoorlog ver onder de maat is. “Er zijn goede uitzonderingen, maar het onderwijs faalt. Neem nou zo’n kind van twaalf dat vraagt of alle geallieerden zich tegen de Duitsers keerden en of dat niet heel zielig is!”. Bij het afscheid meldt Herman me dat ze geprobeerd hebben subsidie te verwerven voor interviews met mensen die de Wonsstelling hebben gekend, in het voorland van de kazematten bij Kornwerderzand. “Ik ben daar helemaal op afgeknapt. Onze organisatie kan het gevraagde papierwerk helemaal niet leveren. Ze wilden zelfs weten welke vragen we zouden gaan stellen. Alsof je met alle emoties rond de oorlog een interview zo kunt sturen”.

Verwijzingen: www.kazemattenmuseum.nl.

27. Interview met Kees van der Bos en Jan Idsardi

agrarische ondernemers in Holwerd/Ternaard en lid van de Vereniging Ecolana

License to produce

'Ecolana' is een samenwerkingsverband van vier agrariërs in het gebied tussen Ternaard en Holwerd. Ik lees op de website dat de deelnemers samen "een gemengd bedrijf willen vormen, waarin voedselveiligheid, kwaliteit, dierenwelzijn, milieu, natuur en recreatie centraal staan". Kees en Jan, beiden akkerbouwer, hebben deze ambitie in 2001 geformuleerd, samen met twee collega's die respectievelijk rundvee en schapen houden. "Waarom hebben jullie Ecolana opgericht en waar staan jullie nu?", zo vraag ik Kees en Jan. Kees: "Het was ons eind jaren negentig duidelijk geworden dat de samenleving steeds kritischer kwam te staan ten opzichte van de traditionele, grondgebonden landbouw. We hebben ons toen als doel gesteld binnen vijftien jaar een bedrijfsvorm te ontwikkelen die zou kunnen rekenen op breed maatschappelijk draagvlak, een *license to produce*. We hadden grootste plannen en de provinciale politiek had bij ons forse financiële verwachtingen gecreëerd. Van subsidiëring kwam echter niets terecht want ons initiatief paste toen in geen enkele regeling of programma! Dat was een enorme teleurstelling, maar achteraf denk ik dat het goed is geweest. We hebben stap voor stap onze ideeën kunnen uitwerken en uiteindelijk hebben we in partjes een flinke hoeveelheid subsidie gehad. Belangrijker was echter de kennis die ons door een reeks van enthousiaste supporters beschikbaar is gesteld".

Oorspronkelijk, zo lees ik op de website, bestond het plan met vier bedrijven een kringloop voor voer, mest en grond te realiseren die voor 80% gesloten is. Wat is daarvan terecht gekomen? Opnieuw Kees: "Je verrast me met die uitspraak, die was ik vergeten, maar dat was inderdaad onze oorspronkelijke doelstelling. Als het gaat om de mest is ons dat onderling gelukt, we hebben samen zelfs ruimte voor de afzet van mest van buiten onze groep. Ik denk dat we als eerste in Nederland een oplossing hadden voor de nieuwe mestregels. Het probleem ligt, denk ik, bij het veevoer. Mijn collega met rundvee koopt nog steeds forse hoeveelheden krachtvoer: wij kunnen met onze granen niet op tegen de lage wereldmarktprijzen. Voer uit bijvoorbeeld Brazilië is goedkoper dan wat wij produceren. Maar als je kijkt naar onze mineralenbalans zitten we toch in de buurt".

Kees en Jan maken me tijdens het gesprek duidelijk dat hun samenwerking niet alleen op dat soort 'harde' doelen afgerekend moet worden. Kees: "Er komen zo veel veranderingen op je af, dat kun je niet alleen aan. Daar zit de waarde van de samenwerking, we maken gebruik van elkaars kwaliteiten". Jan vult aan: "Je kunt je wel met veel energie verzetten tegen nieuwe regels en nieuw beleid maar dat levert vrijwel nooit iets op. Op z'n best kun je soms wat bijschaven. Dus hebben we gezegd: we laten ons niet in het defensief drukken; we denken mee met de trend. Dat betekent dat je op zoek gaat naar politieke steun, naar mensen met kennis maar ook dat je bij je idee- en planvorming potentiële tegenstanders uitnodigt, juist ook uit de hoek van de natuur- en milieubescherming.

De moeilijkste stap lag voor de deelnemers eigenlijk helemaal bij het begin. In het boerenbedrijf is al sinds decennia sprake van een hoge mate van specialisatie, waardoor het moeilijk is geworden over de grenzen van de verschillende specialismen heen te kijken. Een gemeenschappelijk bouwplan veronderstelt echter dat je in elkaars keuken kijkt. Dat ligt gevoelig ook al werkten de vaders van Kees en Jan al tientallen jaren samen op het gebied van machines en arbeid. De boeren van Ecolana hebben daarbij geprofiteerd van een buitenstaander, een expert op het gebied van bodems die voor allen interessant was. Hij bood bij een gemeenschappelijk bezoek aan alle akkers en weilanden inzicht in de structuur en samenstelling van de bouwvoor en kwam met voorstellen voor de bewerking ervan. Toch blijkt er tijdens het gesprek wel degelijk sprake van een taboe. Veel is onderling bespreekbaar maar men bemoeit zich niet met de investeringen die behoren tot het eigen specialisme. Terwijl individuele risico's toch kunnen doorwegen in het succes van het samenwerkingsverband.

Ik vraag Kees en Jan dan ook naar de mogelijkheid dat het samenwerkingsverband in de toekomst één bedrijf gaat vormen. "Zo is het inderdaad een keer in de krant gekomen", meldt Jan. "Maar dat is absoluut niet de bedoeling want het heeft geen extra voordelen en er is helemaal geen noodzaak toe". Beide heren sluiten echter niet uit dat erfopvolging in de toekomst om nieuwe antwoorden vraagt. Kees: "We hebben wel te maken met een noodzaak om door te groeien, en dan gaat het om forse hoeveelheden grond. Er zal ongetwijfeld aanbod zijn maar aankoop is voor ons geen gemakkelijke zaak. Daarom zijn we nu bezig met een grondfonds waarvan de basisgedachte is dat investeerders rendement halen door een jaarlijkse 'pacht' en een fiscaal voordeel omdat het 'groene' grond betreft. Dat wil zeggen: onze zorg voor de grond betekent dat natuur- en cultuurhistorische waarden in stand blijven. De eigenaren weten ook om welk stuk grond het gaat". De leden van Ecolana hebben al vier jaar geleden hun ideeën voor zo'n fonds met een grote groep boeren, politici en beleidsmakers gedeeld,

maar er is nog weinig voortgang geboekt. Hoewel: “We mogen”, zo vertelt Kees enthousiast, “op 24 april onze plannen presenteren voor de vaste Kamercommissie en ons is beloofd dat minister Verburg het mee zal nemen in het kamerdebat over de vergroening van het belastingstelsel”.

Verwijzingen: www.ecolana.nl.

28. Interview met Esmeralda Loos-Dekker

medewerker Zeeverse Vismarkt Wieringen, Den Oever

Crimineel

“We verkopen geen gebakken vis. Nee, het gaat op onze vismarkt om dagverse, ongefileerde vis en om verse schelpdieren. De mensen moeten hier kunnen genieten van de zilte lucht en van de bedrijvigheid van de visafslag en de haven”. In de kantine van de visafslag van Den Oever vertelt Esmeralda me dat de vismarkt een initiatief was van de gemeente om reclame te maken voor vis, de publieke bekendheid met de visserij te vergroten en de haven levendiger te maken. In 2005 ging de markt met gemeentelijke, provinciale en Europese subsidie van start; vorig jaar was het initiatief voor het eerst kostendekkend. Tot op dit moment is het de enige verse vismarkt in Nederland.

“Ik ben er toevallig ingerold. De gemeente had mijn man – een garnalenvisser – uitgenodigd voor een vergadering over een plan voor de markt, midden in de week, midden op de dag. Ja, dan kan hij natuurlijk niet! Dan ligt hij voor de kust van Duitsland of Denemarken. Dus toen ben ik maar gegaan. En zo is het gekomen”. Ik begrijp van Esmeralda dat ze de enige betaalde kracht is, voor 9 uur per week. De vismarkt draait verder op vrijwilligers. Zo’n dertig in totaal, de meeste uit Den Oever en omgeving, maar er zijn enthousiastelingen die helemaal afkomstig zijn uit Almere of Oegstgeest. De vrijwilligers zijn voor een deel gepensioneerd, veelal oud-vissers, maar er zijn er ook met een betrekking, jonge mensen bijvoorbeeld die uit de visserij zijn gestapt. Het werk voor de vismarkt is te combineren met een betaalde baan omdat de vismarkt alleen op zaterdagochtenden geopend is. Van april tot en met december. “Het is een kleinschalig initiatief. We trekken op een zaterdag gemiddeld zo’n twee- à driehonderd klanten. Een flink deel daarvan kun je als vaste klant beschouwen. Ze komen uit het hele land, niet voor een voordeeltje, maar voor de verse vis en de sfeer. Een praatje en een gekkigheidje. Meestal zetten we ongeveer vier à vijfhonderd kilo vis en honderd kilo schelpdieren weg”. 2009 is voor Esmeralda een spannend jaar want voor het eerst wordt ze verantwoordelijk voor de inkoop.

Ik kom met Esmeralda in gesprek over het werk van haar man en vraag haar naar de situatie en de vooruitzichten in de garnalenvisserij. Ze maakt zich flinke zorgen; de prijzen liggen al maanden erg laag. In het midden van 2008 bracht een kilo garnalen nog € 12,- op, nu nog maar € 2,-. Zij en haar man, zo vertelt ze me, begrijpen maar voor een deel hoe dergelijke prijsschommelingen tot stand komen. Als zelfstandige visser zitten ze in een lastige positie: ze zijn afhankelijk van slechts enkele tussenhandelaren en die zijn weer afhankelijk van een klein aantal grootwinkelbedrijven. De grootste zorgen maakt ze zich echter over de toekomst op de langere termijn. “Eerst waren het de kokkelvissers die moesten verdwijnen, nu de mosselzaadvissers, en straks moeten wij gedwongen het onderspit delven. Mijn man laat zich natuurlijk wel vertegenwoordigen maar uiteindelijk heb je het gevoel dat je er geen grip op hebt. Ik kan me er heel kwaad over maken want men beseft niet dat het niet alleen om die individuele visser gaat maar om hele families, een hele sociale gemeenschap”. Daarenboven: “Akkers moet je bewerken om ze levend te houden; zo is het ook met de zee”.

Esmeralda staat zeer kritisch tegenover de natuur- en milieubeweging. Hoewel ze een uitzondering maakt voor de Stichting Noordzee. “Zij komen op onze boten en varen mee. We zijn met elkaar in gesprek en proberen oplossingen en verbeteringen te vinden. Greenpeace daarentegen is voor mij een criminele organisatie. Je weet toch wel dat ze vorig jaar stenen hebben gestort op visgronden in de Noordzee? Dat is levensgevaarlijk voor de vissers die daar hun werk doen. Wat erger is: in de beelden die Greenpeace verspreide over het gebruik van die visgronden waren grote trawlers te zien die daar helemaal niet komen. Maar dat weet een gemiddelde TV-kijker niet!” Esmeralda weet van het initiatief van de geïntegreerde visserij maar dat is voor haar ‘te alternatief’ Er moeten andere wegen zijn om de garnalenvisserij te laten voortbestaan. Ze heeft goede verwachtingen van het keurmerk van de *Marine Stewardship Council*, maar ze verbaast zich erover wie dat allemaal krijgt.

Het is me duidelijk dat Esmeralda in de discussie over de toekomst van de visserij niet alleen ‘de vrouw van’ wil zijn. “Ook vissersvrouwen willen zich ontwikkelen, hebben meestal ook een eigen baan. Daarom hebben we in 2000 met verschillende vissersvrouwen uit het hele kustgebied een vereniging opgericht, Vinvis (*Vrouwen In de Visserij*, JB). Dat is een club die zich verdiept in het visserijbeleid en actief mee wil denken. “Gemakkelijk is het echter niet want binnen de mannenwereld van de visserij is zo’n initiatief niet vanzelfsprekend. Daar komt bij dat het niet zo makkelijk is alle neuzen dezelfde kant uit te krijgen. De grote verschillen in de schuldenlast van de verschillende schippers maakt dat we vaak niet allemaal hetzelfde belang hebben. We hebben een aantal jaren geleden ook een enorme klap gehad toen bleek dat een onderlinge vorm van samenwerking niet door de beugel kon in de ogen van de Nederlandse Mededingingsautoriteit. Het beeld van buitenstaanders dat de vissers een kruiwagen met kikkers zijn, ja dat klopt wel”.

Verwijzingen: www.versevis.nl.

29. Interview met Barend Schouten

bestuurslid Stichting Landschapszorg Wieringen

Té groot

Barend Schouten, gepensioneerd leraar biologie, zit op z'n knieën voor me en maakt op een kaart van Wieringen, die voor ons beiden op de grond ligt, duidelijk welke gevolgen de aanleg van een nieuw Wieringerrandmeer zal hebben. “De polder Waard Nieuwland op Wieringen en het noordelijk deel van de Wieringermeer verdwijnen onder water; duizenden hectaren goede landbouwgrond. Daarvoor moet hier een beschermde wierdijk over kilometers ingepakt en opgehoogd worden. Dat noem ik geen behoud! In het nieuwe meer worden hoge eilanden aangelegd waarop meer dan tweeduizend woningen worden gebouwd. Je kunt je niet voorstellen welk effect dat heeft op het open landschap van het eiland en de polder. En hier! Hier wordt een kilometerslange en 100 meter brede slibdijk aangelegd. Dat betekent 23 jaar lang, ieder uur, het aanrijden van acht vrachtwagens met slib uit de hele provincie Noord-Holland!” Het is duidelijk: als ik Barend vraag naar de projecten die op gespannen voet staan met het behoud van het natuur- en cultuurlandschap van Wieringen (ca 8650 inwoners), staat *Lago Wierense* met stip op nummer één. “Ik ben niet tegen een herstel van een randmeer, maar het huidige plan is erg groot, té groot”.

Het plan houdt iedereen op Wieringen bezig. Barend meldt me dat de bewoners van de Wieringermeer meer gelaten zijn. Alleen de boeren hebben zich daar verenigd. “Dat is in veel opzichten nog een pioniersgemeenschap met een praktische kijk. Ze hebben een heel andere band met het landschap. Vergeet echter niet dat op Wieringen zelf ook niet iedereen mordicus tegen is. De meningen zijn verdeeld, ook binnen onze club. Actievoeren of een actieve beïnvloeding van de politiek ligt daarom niet op ons pad; dat is meer iets voor het Wierings Beraad. Waar we het binnen Landschapszorg wel over eens zijn, is dat er over gepraat en gediscussieerd moet worden. Daarom hebben we vorig jaar met twintig kunstenaars van binnen en buiten het gebied een kunstproject gemaakt: ‘Over de rand’, in galerie ‘Op de zeebodem’, in de Wieringermeer.” Barend maakt me duidelijk dat een kunstproject het mogelijk maakt op een bijzondere en aansprekende manier duidelijk te maken wat er op het spel staat zonder dat je partij kiest. Op mijn vraag naar de kunstwerken die een bijzondere indruk hebben gemaakt somt hij er in een kort tijdsbestek drie of vier op. Zijn vrouw, die komt binnenlopen met thee, weet vlot andere projecten en de namen van de kunstenaars te noemen. “Heel bijzonder vond ik het project dat gebaseerd was op interviews met de boeren die moeten verdwijnen. Men had de interviews uitgeprint en geplastificeerd en in een reeks van teiltjes met water gelegd. Een ander had van wilgentenen een hoogzit gemaakt, niet om te kunnen jagen maar om blijvend boven het nieuwe water uit te kunnen kijken. Weer een ander had schouderbladen van koeien in de bodem ingegraven zodat het leek alsof het ging om een reeks haaien. Dat maakt de transformatie wel heel mooi inzichtelijk. Het meest onder de indruk was ik van een reeks van oude filmpjes van de broer van Sicco Mansholt. Ze vormden een verslaglegging van de drooglegging en de ontwikkeling van de polder. Mij werd verteld dat sommige boeren nu voor de tweede keer moeten verkassen. Dat vind ik verschrikkelijk”. Wat Barend niet begrijpt is dat zo'n ingrijpend plan vorm kan krijgen in een samenwerkingsverband tussen de beide gemeentes, de provincie en private partijen zonder dat het Rijk zich er mee bemoeit.

Met Barend duik ik in het verleden van Landschapszorg Wieringen. De werkgroep, nu een stichting, bestaat al sinds 1973 en komt voort uit het actiewezen voor natuur en milieu. Een belangrijke stap voorwaarts werd gezet met de ondertekening in 2000 van het ‘Verdrag van Wieringen’. De gemeente en acht andere partijen, waaronder LTO, de agrarische natuurorganisatie, het hoogheemraadschap en alle natuurorganisaties, hebben in het verdrag afgesproken hoe er met het buitengebied omgegaan dient te worden. Belangrijker is dat alle partijen om de drie maanden om tafel zitten om alle ontwikkelingen in het gebied buiten de dorpen te bespreken. Speciale aandacht vragen de komende tijd: het opstellen van beheerplannen voor de gebieden die sinds kort bescherming genieten in het kader van Natura 2000, de ophoging en verbreding van de historische dijk tussen de haven en het historische centrum van Den Oever, de modernisering van de provinciale weg N99, die het eiland van Oost naar West doorsnijdt, en natuurlijk de plannen om de Afsluitdijk weer veilig te maken. Wat het laatste betreft voelt Barend niets voor een rechttoe-rechtaan verbreding en verhoging. “Een vriend van me heeft een paar maanden geleden tijdens een grote storm prachtige video-opnames gemaakt van De Schor boven Den Oever. In één camerabeweging kon hij laten zien hoe de hoogte van de oploop tegen de dijk afhankelijk is van de aan- of afwezigheid van slikken en kwelders voor de kust. Die golven lopen prachtig uit over dat buitendijkse land. Met die film moeten we de boer op om politici te laten zien dat die mooie Afsluitdijk zelf niet te veel hoeft te worden aangepakt!”

Verwijzingen: www.landschapszorg.nl.

30. Interview met Mark van Rijsselberghe

initiatiefnemer project Zilte teelten en bestuurslid Waddengoud

Zeekooltrekpot

Zeekooltrekpot, het woord blijft onmiddellijk hangen in mijn geheugen. Mark laat me een lange en smalle pot zien van rood aardewerk. Ze wordt gebruikt bij de kweek van zeekool, een plant die gedijt op kiezelstranden waar zoete en zoute condities elkaar afwisselen. De kusten van Normandië maar ook de Afsluitdijk zijn plaatsen waar de plant in het wild te vinden is. De pot wordt over de plant geplaatst. In het donker ontwikkelt de zeekool zich niet tot een plant met grote groene bladeren maar produceert ze lange, witte of lichtgele stengels. Mark haalt één van de potten weg en knijpt met z'n nagels een stengel af. "Hier, eet maar op, er zijn mensen aan gestorven". Ik neem aan dat hij dit laatste niet serieus bedoelt en laat me de groente smaken. De beet doet denken aan bleekselderij maar de smaak is minder makkelijk te benoemen. Texelse topkoks, zo lees ik in een folder, omschrijven het als "een koolsmaak, een beetje aards, een tikje zilt, nootachtig, een klein bittertje, zeer eigen en een smaak die mooi lang in de mond blijft".

Ik tref Mark op een zonnige donderdagochtend in een boet ten oosten van Den Hoorn, de voor Texel zo typerende schuur voor de opslag van voer voor schapen. De boet is onlangs gerestaureerd en ingericht als informatiecentrum over de ontwikkeling van de – zo mogelijk ecologische - teelt van zilte groenten. Na mijn eerste vraag over de aard en het doel van zijn project steekt Mark langdurig en gepassioneerd van wal. "Verzilting van landbouwgronden is in Nederland een bekend probleem, waarvan we weten dat het alleen maar groter zal worden, mede door de zeespiegelstijging. Op termijn zal het op veel plekken langs de kust onmogelijk zijn om de waterhuishouding zodanig op orde te houden dat brakke condities kunnen worden vermeden". Mark vertelt me dat in Nederland ca 150.000 hectare landbouwgrond door verzilting worden bedreigd. Het moet mogelijk zijn om binnen vijf tot tien jaar een omzet te realiseren in zilte teelten van drie- à vierhonderd miljoen euro. "Dat is echter niet de belangrijkste opgave.", zo voegt Mark toe, "Wereldwijd is sprake van anderhalf miljard hectare grond die verzilt is of aan verzilting blootstaat. Daar moeten we een oplossing voor bedenken. Ik geloof in zilte teelten als hét antwoord. En Nederland kan daarbij de kraamkamer zijn".

De ontwikkeling van zilte teelten is echter geen eenvoudige opgave. Mark beschrijft me een reeks van problemen die hij de afgelopen drie jaar is tegengekomen. "Inderdaad, 'Murphy's law': alles ging mis, wat er mis kon gaan. Om met de zeekooltrekpot te beginnen. Via internet had ik een Vlaams bedrijf gevonden dat ze verkocht. Ik bel de verkoper op en vraag hem in welke aantallen hij ze kan leveren. "Ik heb er vier", zo vertelde hij me! Ik viel van m'n stoel. Ik vroeg hem of hij er duizend kon maken. "Allez meneer, dan wordt ik ziek!". Daar kwam bij dat ze €35,- per stuk kosten. De oplossing lag in de bouw van een verdonkerde kas, een eenvoudige tent gemaakt van donker plastic. Daar was echter een bouwvergunning voor nodig. De verlening ervan door de gemeente liet zo lang op zich wachten dat we de kas veel te laat in het seizoen konden opbouwen. Dat was heel nadelig voor de opbrengst, en het is al zo'n lastige plant om te kweken. In het begin hadden we het probleem dat we geen plantmateriaal hadden. Het verzamelen ervan in de natuur was geen optie want ze is beschermd. Uiteindelijk hebben we in de natuur grote hoeveelheden zaad weten te oogsten en via een zaadveredelaar hebben we bruikbaar zaad kunnen verkrijgen. Uit 15.000 zaden zijn uiteindelijk maar 300 planten opgekomen. Nu kunnen deze van jaar op jaar door scheuren vermeerderd worden". Ik begrijp van Mark dat na drie jaar nog steeds geen sprake is van een stabiele en productieve situatie. "Het is een plant die tegen zeer extreme situaties bestand is, tegen zon, hitte, zout, wind en golfslag – de plant heeft een groot celherstellend vermogen, maar tegelijkertijd hoeft er maar iets kleins te gebeuren en ze valt dood om. We weten nog steeds niet hoe we de plant binnendijks op de juiste manier moeten 'foppen' om hem tot volle wasdom te brengen". Als ik samen met Mark een bezoek breng aan de kas, blijkt dat ratten de volgende bedreiging vormen voor zijn gekoesterde plantjes.

Mark is al vanaf het begin van de jaren zeventig betrokken bij de biologisch-dynamische landbouw en beschikt over veel ervaring met de ontwikkeling van nieuwe landbouwproducten. Hij laat zich niet uit het veld slaan, hoewel de meeste mensen nog steeds vreemd aankijken tegen het irrigeren van goede, binnendijkse landbouwgronden met zout water. Hij heeft nu zijn zinnen gezet op een breder assortiment, waarin de strandbiet een hoofdrol speelt. Hij werkt al jaren intensief samen met wetenschappers van verschillende universiteiten. Als ik hem vraag naar de verwachtingen die hij heeft van wetenschappers, antwoordt hij dat hij gezien wordt als een 'knuffelondernemer'. Hij durft risico's te nemen, te investeren – veelal verlies te nemen - en het experiment aan te gaan. Daar moet wel iets tegenover staan. "Wetenschappers moeten niet alleen denken aan hun eigen eer en roem maar moeten samenwerken. Ook met instituten voor biologische landbouw, waar in de wetenschap veelal met scepsis tegenaan wordt gekeken. Verder moeten ze er zijn wanneer ik vragen heb. Mijn planten staan niet in

een laboratorium, maar in het veld. Ik ga met de seizoenen mee en ik moet direct kunnen reageren op wat ik zie gebeuren. Maar vooral, ze moeten het durven zeggen als ze het niet weten”.

Verwijzingen: www.zeekool.nl en www.waddengoud.nl.

31. Interview met Adriaan Dijkse

ornitholoog en bestuurslid Landschapszorg Texel

Bonte belevenis

Ik was er een paar keer aan voorbij gelopen maar na mijn gesprek met Adriaan viel mijn oog op de grote *display* bij de receptie van mijn hotel in Den Burg. Ik had met hem gesproken over de aard van het hedendaagse toerisme op het eiland. Hier zag ik wat hij bedoelde in één oogopslag voor me. Zo'n veertig folders maakten mij attent op de mogelijkheid om op Texel te 'tandemspringen', een rondvlucht te maken, een 'schapentheater' te bezoeken, met een bus een dagtrip over het eiland te maken, te karten, orchideeën te bekijken, een TukTuk te huren en op safari te gaan, een museum te bezoeken, een 'echt Texels produkt' te kopen, te mountainbiken, in de branding te 'raften', van dichtbij roofvogels te bekijken, te wandelen over een 'Boerenwandelpad', te 'golfsurfen', te luisteren naar juttersverhalen, te 'Powerkiten', te ontspannen in een verzorgingsstudio, een natuur- en beeldentuin te bezoeken, 'een filmpje te pakken', te golfen, me te laten verrassen door een Texelse goochelaar, te 'beachvolleyballen', een 'bezoekboerderij' aan te doen, ambachtelijk bier te brouwen, een zeeaquarium te bekijken, te vliegeren, te sportvissen op zee, fruit en bloemen te plukken in een 'zelfpluktuin', garnalen te vissen, zeep te maken, papier te scheppen, en – natuurlijk – zeehonden te bekijken, zowel in de natuur als in de zeehondenopvang. "Doe en beleef!", zo brengt Landgoed De Bonte Belevenis bij Den Hoorn het treffend én gebiedend onder woorden.

"Mijn grootste zorg", zo vertrouwt Adriaan me toe, "is dat in de natuurgebieden op Texel steeds meer wegen en paden worden aangelegd en dat de bestaande steeds intensiever wordt gebruikt. Ik begrijp dat de gemeente streeft naar een grotere openstelling van natuurgebieden, maar dat publieke organisaties zoals Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten daar zo makkelijk in meegaan, vind ik heel vreemd. Ook voor hen is maatschappelijk draagvlak tegenwoordig hét uitgangspunt geworden: recreatie is heilig. Dat vind ik jammer want het is eenvoudig aantoonbaar dat het recreatieve gebruik van de natuur in z'n huidige intensieve vorm zeer schadelijk is, zeker als toezicht ontbreekt. Het betekent een groot verlies van kwaliteit voor de natuur zelf".

Niemand is beter in staat te beschrijven welke veranderingen zich voltrokken hebben in de natuurbeleving op Texel. Adriaan is namelijk in 1946 op Texel geboren en is tientallen jaren werkzaam geweest als natuurvoorlichter voor Staatsbosbeheer. Hij is actief in de plaatselijke natuurbeschermingsorganisatie en vogelwerkgroep en schreef verschillende boeken over de flora en vogels van het eiland. Adriaan: "Texel had in Nederland én daarbuiten een grote naam als natuurgebied. Dat kwam door de bijzondere vogelrijkdom. Al voor de Tweede Wereldoorlog namen jaarlijks meer dan 30.000 mensen deel aan natuurexcursies. Uitgangspunt daarbij was Thijsses' adagium: 'je moet van de natuur weten om ze te kunnen beschermen'. Je gaat de natuur in voor de natuur. Nu is dat heel anders. Ik durf te beweren dat we tegenwoordig meer in de natuur zijn, maar dat we er veel minder van weten. De natuur wordt niet bezocht om de natuur zelf maar om erin actief te zijn. Feitelijk is de natuur een entourage geworden voor wandelen, hardlopen, fietsen, mountainbiken, noem maar op". Adriaan geeft me een treffend voorbeeld waaruit blijkt dat het begrip 'natuur' een enorme verandering in betekenis heeft ondergaan. Hij vertelt me van een Tv-documentaire waarin duidelijk werd gemaakt waarom De Beemster werelderfgoed werd. "In de documentaire werd het nota bene een natuurgebied genoemd omdat je er kunt wandelen en fietsen en kunt genieten van stilte en rust!"

"Het gaat tegenwoordig", zo vervolgt Adriaan, "blijkbaar om de vraag wat je aan de natuur hebt; wat kan ik er mee? Dat is niet mijn perspectief. Ik vind dat we op moeten komen voor de natuur omdat ze geen stem heeft. We moeten opkomen voor het eigenstandige recht van bestaan van de natuur. Ik heb er dan ook helemaal geen probleem mee dat grote delen van natuurgebieden worden afgesloten, ook voor mij. Ik vergelijk het altijd met oude en belangrijke cultuurdocumenten. Die geef je ook niet aan jan en alleman te leen, die leg je zorgvuldig weg in een kluis. Hier op Texel is het anders. De bescherming van de natuur wordt alleen maar gezien als een noodzakelijke basis voor de toeristische uitbating ervan. 'Natuur genoeg op Texel', zo denkt men in de lokale politiek die gedomineerd wordt door de belangrijkste boerenorganisatie. Wat dat betreft ben ik blij dat de provincie, Den Haag en Europa stevige beperkingen opleggen aan de economische ontwikkeling van het eiland."

Bij het afscheid spreken we over Adriaans huidige werkzaamheden, hij is immers twee jaar geleden met de VUT gegaan. Natuurlijk houdt hij zich nog intensief bezig met de Texelse natuur, maar hij kan niet ontkennen dat zijn grote liefde intussen uitgaat naar natuurgebieden in verre, warme landen, zoals Ethiopië. Hij treedt jaarlijks enkele keren op als begeleider van vogelreizen. "Dat zie je veel bij echte natuurliefhebbers. Die gaan allemaal naar het buitenland omdat de natuur hier te klein is en te platgetrapt. Daar heb je nog echte natuur, zonder mensen".

Verwijzingen: ---

33. Interview met Angélique van Vroonhoven

toerist, bezoekt ieder jaar tenminste één keer een Waddeneiland, veelal Terschelling

Webcam

De eilanden worden bij het begin van ons gesprek door Angélique kort met elkaar vergeleken: “Schier is te klein, dat heb je in één dag gezien. Vlieland ook. Texel is daarentegen te groot; op veel plekken heb je geen besef dat je op een eiland bent. En op Ameland heb ik – ik ben tegenwoordig slecht ter been - een auto nodig om op de mooie plekjes te komen. Nee, geef mij maar Terschelling. Bijna overal zie je strand, duin, dijk óf wad. Je ziet het één of het ander. Overal kan ik via goede wegen tot op de mooiste plekken komen. Zet mij maar af bij strandpaviljoen De Walvis en ik kan urenlang kijken naar het komen en gaan van eb en vloed”.

Het ijs is snel gebroken als we er achter komen dat haar vader en mijn vader eigenaar waren van een steenfabriek in Noord-Brabant. Ik groeide op in Steensel, in de buurt van Eindhoven, zij in een dorpje bij Roosendaal. In haar en mijn jeugd was het gebruikelijk dat moeder met kinderen zes weken op zomervakantie ging naar één plek aan zee. Voor haar familie was dat het Zeeuwse Zoutelande, voor mijn familie het Vlaamse De Panne. Vader sloot aan bij zijn familie gedurende zijn twee weken vakantie en in de weekeinden. Daar waar haar familie koos voor een vakantiehuisje, werd bij ons sinds 1949 gebruik gemaakt van een monumentale, houten caravan van het merk ‘Kip’. Lange tijd op één plek, aan het strand of in het bos, was in de jaren vijftig en zestig een gebruikelijke manier van vakantie vieren voor de betere middenstand. Ook de Waddeneilanden vormden zo’n bestemming, maar veelal niet voor mensen uit het Zuiden. De rest van het jaar was het werken, werken én werken. In de loop van de jaren zestig en zeventig veranderde dat echter door de groei in welvaart en werd het mogelijk om af te reizen naar Duitsland, Frankrijk, Italië of Spanje. In beide families werd een ‘zwervende’ vakantie van twee tot drie weken in caravan of hotel gebruikelijk. ‘Cultuur’ nam daarbij een belangrijke plek in. Vakantie in Nederland of in het nabije buitenland werd langzaam iets voor ‘erbij’ of ‘tussendoor’, voor het weekend of voor midweek, voor de rust en de natuur.

Pas toen ze volwassen was en kinderen had, maakte Angélique voor het eerst kennis met de Waddeneilanden. Via vrienden van vrienden kreeg ze toevallig de mogelijkheid een huisje te huren bij Midsland op Terschelling. “Ik was meteen verkocht. Ik beschouw het als een virus, waarvoor ik in ieder geval zeer ontvankelijk bleek te zijn. Sindsdien moet ik minstens één keer per jaar naar een eiland, het liefst naar Terschelling.” Angélique bekent me dat ze thuis zelfs wel eens op het web *sites* bezoekt waar webcams *real time* beelden geven van de situatie op het eiland. “Wat is het dat je aantrekt in de Waddeneilanden?”, zo vraag ik haar. Het antwoord is niet eenvoudig. “Het is een optelsom: geuren, kleuren, de luchten, ook ’s nachts. Voor een mooie, heldere sterrenhemel hoef je echt niet ver weg te gaan”. Het gaat haar echter vooral om de rust en de stilte. “Niets anders horen dan jezelf” zo vertelt ze me. “Op de boot, op de pier of in het dorp is het vaak druk, maar op het eiland is het vrijwel overal rustig en kom je niemand of maar enkele mensen tegen. Ik zoek ook altijd meteen het strand op, want dat heb ik in het begin nodig. Ik moet acclimatiseren, tot rust komen en mezelf hervinden. Hoe harder het waait hoe beter. Ja, uitwaaien, dat is waar het om gaat. Met de wind in het gezicht urenlang wandelen zodat ’s avonds de wortels van je haren pijn doen! Haasten, haasten, maakt langzaam plaats voor een leven waarin mijn lijf het ritme aangeeft. Ik kom daarom ook nooit korter dan een week. Voor mij is de teleurstelling te groot als ik na een weekend al weer terug moet. Het tegenovergestelde gevoel ken ik niet. Ik heb nog nooit gedacht: ‘gelukkig, weer naar huis’”.

Opnieuw komen we te spreken over wat het was en is om vakantie te vieren. Angélique: “Toen de kinderen klein waren gingen we in de zomer soms naar de Wadden, maar meestal naar Frankrijk of Spanje. In 1991 hebben we, toen de kinderen groot genoeg waren, ze wisten wat ze deden en wat Engels spraken, voor het eerst een grote reis gemaakt, naar Florida. Met een camper op stap: mijn meest ideale manier van vakantie vieren. De Everglades, het *Spacecenter* van NASA, en natuurlijk – vijf dagen lang – Disney Land! Sinds die tijd heb ik een hele reeks van verre reizen gemaakt, eerst met de kinderen, later met een vriendin. Het is tegenwoordig zo makkelijk om de gekste dingen te doen! Ik ben de laatste jaren in Mexico, Kreta, Italië en Engeland geweest, en laatst heb ik nog een hotelrondreis door Schotland gemaakt. Zelfs daar heb je dagen dat je niemand tegen komt. Daar heb je echt ‘geen bereik’. Maar ik geniet tegenwoordig net zo goed van een weekendje in de natuur, in een hotel bij Berg en Dal of in een villa in de Ardennen. Of van een weekje op de eilanden”. Haar leeftijd, werk en gezinssituatie maken het Angélique mogelijk om buiten het seizoen naar de eilanden te gaan, hoewel ze juist voor de zomer van 2009 geboekt heeft voor een verblijf op Terschelling. Ze wil, zo vertelt ze me, één keer Oerol meemaken, ook al is het dan overal op het eiland druk. “Maar de drukte van Oerol is een uitzondering. De rest van het jaar is het er eigenlijk heel rustig. Ik wil dat zo graag houden”. Ze pauzeert, buigt naar me voorover en fluister me toe: “Daarom vertel ik eigenlijk niemand over Terschelling!”

Slot

Hoofdpijnen, negatief

- afstand burger en bestuur
- krimp en vergrijzing (kustgemeenten)
- agrarische schaalvergroting
- (ruimtelijke) druk van belevenistoerisme (eilanden)
- natuurbescherming is “iets van buiten”

NB: ‘Waddengebied’ is voor bewoners geen relevante categorie, dat zijn wel de eilanden, de deelgebieden of regio’s

Hoofdpijnen, positief

- ontwikkeld ondernemerschap
- focus op breed spectrum in levensonderhoud
- vele vormen van sociale verbondenheid (i.p.v. gebondenheid)
- levende rol lokale geschiedenis in gemeenschaps- en identiteitsvormende processen
- levende rol kunsten in reflectie op problemen en toekomst gebied